

Қасым-Жомарт ТОҚАЕВ:

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ
ҚОЛДАНЫС АЯСЫН
АРТТЫРА БЕРУ –
МЕМЛЕКЕТТІҢ
МІНДЕТІ

5-бет

ҮКІМЕТ
ДҮНИЕЖҮЗІЛІК
БАНКТЕН
ТАҒЫ ДА ҚАРЫЗ
АЛМАҚШЫ

2-бет

БИТУМ ӨНДІРЕТІН
ЗАУЫТТАРДЫҢ
ҚУАТТЫЛЫҒЫН
АРТТЫРУ КЕРЕК

4-бет

ҚАЗАҚҰНИ

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚОҒАМДЫҚ - САЯСИ АПТАЛЫҚ

www.qazaquni.kz

qazaquni2000@gmail.com

2000 жылғы 11 тамыздан шыға бастады

№44 (1019) 31.10.2022 жыл

ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТ РЕТІНДЕ ДАМИТЫН УАҚЫТ ЖЕТТІ!

ТҮРСЫНХАНЫҢ ТУМЫСЫ

Тұрсынхан тарихи романдар жазды. Онда да қазақ жазушылары қалам тарта қоймаған XII және VIII ғасыр мен V ғасырларға қарай тартты. Ол уақытта М.Мағауин «Шыңғысқанды» жаза қоймаған. Ал И.Есенберлиннің романдары «Алтын орда» Батуханнан – XIII ғасырдың орта тұсынан бастайтын еді.

8-9
бет

«Біз «Алаш» саяси мұраларын Қазақстанды жаңғыртудың ұлттық идеясы ретінде қараймыз!» – деп айқын жазылған. Республика күнін Ұлттық мереке ретінде жариялап, Егемендік Декларациясын қайта жаңғыртқан Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев! Сондықтан ел басшысына ел алғысын айтуда. Ендеше, осыдан 14 жыл бұрын «МЕМЛЕКЕТ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІН ДАМУЫҒА ЖАУАПТЫ» деген қағидасы үшін экс-президент маңызын жойып жіберген, Тәуелсіздік алуға жасалған алғашқы құқықтық құжат, Азаттық Актысы – Егемендік Декларациясы қайта қалпына келуі құтты болсын, халайық! Халықтық коалиция атынан Президент сайлауына түсіп жатқан Қасым-Жомарт Тоқаев өзі қайта қалпына келтіріп, заңды құжатқа ие болған Егемендік Декларациясындағы «МЕМЛЕКЕТ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІН ДАМУЫҒА ЖАУАПТЫ» деген біз қазір ең басты болып тұрған ұлттық қағидаға баса назар аударып, Халық аманатын іске асырады деп сенеміз!

3
бет

БІЗДІҢ ҚОҒАМ ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІНІҢ ЕЖЕЛГІ КАРТАЛАРЫМЕН ТАНЫСУЫ ТИІС

Квазимемлекеттік сектордың мұндай бақылаусыздығы мемлекеттік компаниялармен, олардың әкімшілік және қаржылық ресурстарымен физикалық тұрғыдан бәсекеге түсе алмайтын жеке кәсіпкерлікке бәсекелестік қысым түрінде қосымша теріс нәтижеге ие. Нәтижесінде квазимемлекеттік сектор жеке экономика мен бизнестің дамуын жасанды түрде тежейді, бәсекеге қабілетті бизнес-қоғамдастықтың әлеуетін ашуға кедергі жасайды.

4
бет

ҚАЙ ТІЛГЕ ДЕ ҚАЗАҚША ЖАУАП БЕРУДІ БАСТАП КЕТУ КЕРЕК!

Қазақ тіліне қарсы шыққан кәсіпкер Рамиль Мухоряповты қатаң жазаға тарту керек! Егер біздің елде Бас прокуратура мен Жоғарғы сот аттарына сай болса?! Ұлтаралық араздықты қоздырғаны үшін жауапқа тартатын әйгілі 174 бап тек ұлттық мүддесін қорғаған қазақтар үшін ғана қолданылатынын теріске шығару үшін осы бапты Мухоряповқа да қолдану керек!

5
бет

КАК КАЗАХСКИЙ СТАЛ ТЕНЬЮ «ВЕЛИКОГО И МОГУЧЕГО»

В СССР на системной основе в течение длительного времени проводилась политика по ослаблению, подавлению и ограничению казахского языка в нашей республике. И когда противники государственного языка сейчас выступают против его использования, то они лишь подтверждают результаты советской языковой политики: казахскому языку искусственно перекрыли доступ к передовым для того времени процессам, индустриализации, и он оказался на обочине истории.

10
бет

ЗАҢСЫЗ ШЫҒАРЫЛҒАН ҚАРЖЫЛАР ҚАЙТАРЫЛЫП, ЕЛ ИГІЛІГІНЕ ЖҰМСАЛАДЫ

Елімізден заңсыз жолмен шығарылған активтер кері қайтарылып, халық игілігіне жұмсалады. Сондай-ақ алдағы 7 жылда 111 миллион шаршы метр тұрғын үй пайдалануға беріледі.

Президент сайлау науқаны елімізде қарқын алды. Президенттікке үміткерлер өңірлерде сайлаушылармен кездесулер өткізуде. Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан президенттігіне кандидат ретінде халықтық коалицияның қоғамдық штабына барып, сайлауалды бағдарламасымен таныстырды. Мемлекет басшысының сөзінше, әлеуметтік салада, экономика мен саясатта көптеген жүйелі мәселелер қордаланып қалған. Сондай-ақ азаматтар мемлекет пен билікке сенбейді. Мұның барлығы еліміздің дамуын тежейді деді президент. Сайлауалды бағдарламасының үш қағида-

тында елдің ішкі және сыртқы саясатына қатысты, сондай-ақ экономика және әлеуметтік саласы бойынша мәселелер толық қамтылған. Мемлекет басшысы сөзін қорытындылай келе, әділдік идеясы мемлекетіміздің саясатында басты бағытқа айналғанына сеніп, азаматтарды тарихи маңызды таңдау жасауға шақырды. «Мемлекет

кәсіпкерлікті ынталандыруға және оны қорғауға бар күш-жігерін салатын болады. Әділетті Қазақстанда заң талаптарын сақтайтын кез келген шағын, орта және ірі бизнеске лайықты жағдай жасалады. Бизнесің бәсекеге қабілетін арттыруға кедергі келтіретін нәрсенің бәрі жойылады» – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

ҮКІМЕТ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК БАНКТЕН ТАҒЫ ДА ҚАРЫЗ АЛМАҚШЫ

Бюджетті толтыру үшін Үкімет Дүниежүзілік банктен 345 миллион еуро қарыз алмақшы. Бұл туралы Мәжілісте қаржы министрі мәлімдеді.

«Бұл Дүниежүзілік банкінің займының негізгі біз үшін басымдығы негізгі оңтайлығы бұл қаражат бойынша олар қандай да бір мақсатқа жұмсауды талап етпейді. Олар тек қана біздің бюджеттің тапшылығы жабылса болды деген талапқа қойып отыр. Сондықтан да біз алдымызда

тұрған әлеуметтік салада да, білім саласында да ғылым саласына да медицина саласына да бұл

қарызды жұмсай аламыз» – деп түсіндірді министр. «Алмақтың да салмағы бар емес пе?» деген депутаттарға: «Бұл еліміз үшін қарыздың рекордтық сомасы емес, әрі қашанғы Ұлттық қордың ақшасына қол сұға береміз. Қаржы пандемиядан кейінгі Қазақстан экономикасын қалпына келтіруге жұмсалмақ. Әдеттегідей әлеуметтік салаға басымдық беріледі. Ал қарызды қайтаруға Қазақстанның 11 жарым жыл уақыты бар» – деп сендірді министр Ерұлан Жамаубаев.

ЖЕРДІҢ НЫСАНАЛЫ МАҚСАТЫ ЗАҢСЫЗ ӨЗГЕРТІЛГЕН

Алматы облысында 6 мың гектарға жуық жердің нысаналы мақсаты заңсыз өзгертілген. Бұл туралы облыстың әкімінің төрағалығымен өткен Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері жөніндегі ведомстволық комиссияның отырысында белгілі болды.

Отырысқа қатысқан Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі превенция қызметінің басшысы Саян Ахметжанов жер қатынастары саласында жүйелі шешуді талап ететін елеулі проблемалардың бар екендігін айтты. Мәселен, Алматы облысының жер қатынастары саласында жер учаскелерінің жетіспеушілігі, жер учаскелерінің нысаналы мақсатының өзгеру

тәуекелдері, заңнамада белгіленген 10 сотық жерді алу мүмкіндігінің болмауы, жер учаскелерін бөлу рәсімі ашықтығының жеткіліксіздігі, сондай-ақ жайылымдық аялдардың болмауы айтылды.

Алматы облысының төрт ауданында облыс әкімдігімен бірлесіп 5 578 га. жердің нысаналы мақсатын анықталды. Олар кейіннен Жер кодексінің талаптарын бұза отырып, жеке қосалқы шаруашылық пен жеке тұрғын үй құрылысы үшін 56 026 учаскеге бөлінген.

Іс-шара соңында облыс әкімі аппараты және басқармалар басшыларына хаттамалық нұсқаулар берді. Сондай-ақ, өңір басшысы қатысушыларға жер мәселесі жеке бақылауда екенін еске салды.

АҚТӨБЕДЕ ДИМАШ ҚҰДАЙБЕРГЕННІҢ МУРАЛЫ САЛЫНДЫ

Ақтөбедегі көпқабатты үйлердің біріне аты әлемге әйгілі өнші, ұлтымыздың мақтанышы Димаш Құдайбергennің 18 метрлік муралы салынды.

Q88 қазақстандық урбанистер қауымдастығы Ақтөбеде көгалдандыру жобасын дайындады. Қауымдастық өкілі Алина Әбдірахманованың айтуынша, биыл қалада 10 мурал салынады. Әр туынды алдын ала келісіммен жасалынады. Соның бірі – Димаш Құдайбергennің бойнаса. Бір қызығы Димаштың бейнесі қайнаса алғаш қалам ұстатқан ұстазының үйіне салынған.

«Қандай сәйкестік десеңізші... Мен тұратын үйге Димашымның суретін салған. Қарасаң көз тоймайды. Үйдің ішінде жүріп терезеге қарасаң Димаштың ең алғашқы муралын көремің. Ал енді жұмысқа шықсаң Димаш мені шығарып сап, келгенде күтіп тұрғандай. Димаш, жарайсың! Суретті салған суретшіге мың алғыс», – деп жазды ұстазы Клара Қажығалиева.

ӘЙЕЛДЕРДІҢ ЗЕЙНЕТКЕ ШЫҒУ ЖАСЫ ШЕГЕРІЛДІ

Парламент Мәжілісінің жалпы отырысында «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне мемлекеттік жастар саясаты мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заң жобасы екінші оқылымда мақұлданды.

Заң жобасы мемлекеттік жастар саясаты мәселені жетілдіруге, қоғамдық қатынастарды кешенді реттеудің тиімді құқықтық негізін қалыптастыруға, жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуге, жастардың дамуына қолайлы жағдай жасауға бағытталған. Депутаттар «жастар» ұғымының жас шегін 29-дан 35 жасқа дейін ұлғайтуға бағытталған түзету енгізді. Бұл жастардың әлеуметтік белсенділігін арттыруға, жергілікті атқарушы органдарға жастарға жеңілдікпен жалға берілетін тұрғын үй тапсыру жөніндегі бағдарламаны әзірлеу және іске асыру бойынша жаңа құзырет

беруге бағытталған түзетулер болып табылады.

Бұдан бөлек бала күтімі бойынша төлемдерді тағайындау кезеңінің ұзақтығын 1,5 жасқа дейін ұлғайту, ең төмен базалық зейнетақы мөлшерін ең төмен күнкөріс деңгейінен – 70% дейін, ең жоғары базалық зейнетақы мөлшерін 120% дейін дәйекті түрде жеткізу, әйелдер үшін зейнеткерлікке шығу жасын 2028 жылға дейін 61 жас деңгейінде бекіту, сондай-ақ жасына байланысты зейнетақы төлемдерін есептеу үшін табыс шегін 46 еселенген айлық есептік көрсеткіштен 55 еселенген деңгейге дейін ұлғайту ескерілген.

БҰҚАРАНЫ АЗЫҚ-ТҮЛІК БАҒАСЫ АЛАҢДАТАДЫ

Елімізде азық-түлік бағасына талдау жүргізетін маркетинг орталығын ашу қажет. Осындай ұсыныспен ҚР Премьер-Министрінің орынбасары – Сауда және интеграция министрі Серік Жұманғаринге депутаттық сауалды Мәжіліс депутаты Ғалым Әміреев жолдады.

«Халық көтеретін мәселелердің маңыздылығы бойынша азық-түлік бағасының өсуі бірінші орында тұр. Халық бұл мәселенің шешілетініне тіпті сенбейді. Өздеріңіз білетіндей, Мәжіліс депутаттары бірнеше рет, оның ішінде депутаттық сауалдар арқылы әлеуметтік маңызы бар азық-түлік өнімдерінің бағасын реттеу мәселесін көтерді. Бірақ әлі күнге дейін баға қалай реттелетіні туралы механизм ұсынылмады», – деді Ғалым Әміреев.

Осы орайда халық қалаулысы Үкіметтен азық-түлік бағасына қатысты жедел шаралар қабылдау қажеттігін атап өтті. Оның ойын-

ша азық-түліктің ең төмен бағасы бойынша ақпарат беретін талдау-маркетинг орталығы қажет. «Екінші маңызды мәселе – ол тасымалдау. Қазіргі уақытта өте үлкен проблема, астық үшін де, басқа өнімдер үшін де вагондар жоқ. Үкімет кем дегенде бір айға жеңілдік шарттарымен вагондар беру мәселесін шешу керек. Бұл тек әлеуметтік маңызы бар тағамдарға қатысты. Сонда Үкімет аяғын шалыс басудан шаршамай ма? Егер мәселені қалай шешуді білмесеңіздер, онда өңірлерге кедергі жасаманыздар. Ертең өңірлер кінәлі деп жаба салмаңыздар», – деді депутат.

АБАЙ ОБЛЫСЫНЫҢ ЛОГОТИПІ ТАҢДАЛДЫ

Жаңадан құрылған Абай облысының логотипі таңдалды. Қыркүйек айының басында өңір әкімдігі облыстың үздік логотипіне байқау жариялаған еді. Арнайы құрылған комиссия конкурстың қорытындысын шығарды.

Комиссия құрамына қоғам белсенділері, өнер, БАҚ және Қазақстан Суретшілер одағының өкілдері енген. Барлығы 28 автордан 47 жұмыс түсті. Дауыс беру нәтижесі бойынша «Семей көркем» жарнама агенттігінің жұмысы үздік деп танылды. «Заманауи логотиптің стильді геометриялық сызықтары бар. Ұлы Абайдың Отанын

ағарту мәдениеті тұрғысынан көрсету үшін жазу атрибуттарын қолдана отырып, білім мен мәдени ағартушылыққа баса назар аударылған. Бірегей түс схемасы аймақтың табиғи ландшафтынан алынған», – делінген облыс әкімдігі таратқан ақпаратта.

Кеңес Одағы құрамында, 1990 жылы 25 қазанда жарияланған, бүгін 32 жыл толып отырған Қазақ Советтік Социалистік Республикасының мемлекеттік егемендігі туралы ДЕКЛАРАЦИЯДА осындай: «МЕМЛЕКЕТ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІН ДАМУҒА ЖАУАПТЫ» деген ұлттық қағида бар екен! Ал өткенде 2022 жылы 7 қазанда халықтық коалицияда «Ақ жол» демократиялық партиясы атынан сөйлеген сөзімізде біз де: «ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТ РЕТІНДЕ ДАМИТЫН УАҚЫТ ЖЕТТІ!» – деп мәлімдедік.

ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТ РЕТІНДЕ ДАМИТЫН УАҚЫТ ЖЕТТІ!

«МЕМЛЕКЕТ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІН ДАМУҒА ЖАУАПТЫ»

Мемлекеттік Егемендік Декларациясынан. 1990 жыл 25 қазан.

Иә, бұл саяси партиялар мен қоғамдық ұйымдардың президент сайлауында Қасым-Жомарт Тоқаевты қолдау жөніндегі халықтық коалициясында, еліміз бойынша 3 мыңдай адам жиналған жиында сөйлеген сөзімізде: «Тәуелсіздігіміздің баянды болуы үшін енді бізге ұлт болып ұйысу – ең маңызды міндет. Ұлттық идеологиямызды қатаң жолға қойып, ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТ РЕТІНДЕ ДАМИТЫН УАҚЫТ ЖЕТТІ!» – деген едік.

Осы 32 жылдан соң айтылып тұрған сөзімізді қуана қолдап кетудің орнына, бүкіл сөзден бір сөйлемді бөліп алып, балактан тартып жатқандар да бар өкінішке орай...

Бұл деректі маған бүгін Республика күнімен құттықтаған белгілі қоғам қайраткері жазушы-публицист, профессор Марат Тоқашбай ағамыз жіберді.

Сол бір Тәуелсіздікке алғаш қадам жасаған, еліміз үшін зор тарихи сәтке куә болған Марат ағамның сөзі бәріміз үшін де өте маңызды болғандықтан түгел келтіре кетейін:

«Бүгінгі Республика күні мерекесі құтты болсын! 1990 жылы 25-қазанда «Қазақ ССР-інің мемлекеттік егемендігі туралы декларация қабылданғанда Жоғарғы Кеңестің мәжіліс залында аспанға секіріп едік. Ол тәуелсіздікке құқықтық негіз болды. Кейін экс-елбасыға Декларациядағы «мемлекет қазақ ұлттық мемлекеттілігін дамытуға жауапты» деген қағидасы ұнамай, ел жадынан ұмыттыру үшін 2008 жылы ол Тәуелсіздік мерекесіне қосылып жіберілді.

Одан кейін Республика күні мерекесін қайта тірілту туралы қаншама мақала, пост жаздық, баспасөз мәслихаттарын ұйымдастырдық. Ақыры қазіргі билік Республика күнін ұлттық мереке мәртебесінде қалпына келтірді. Бұл елімізде Ұлттық мәртебеге ие жалғыз мемлекет. Біз де оны қуаныштымыз! Өйткені Республика күні дегеніміз Қазақ Республикасының күні деген сөз ғой. Сондықтан да осы қастерлі мерекеміз құтты болсын!» – дейді ақжарма тілегін айтқан ағамыз Марат Тоқашбаев.

Бұл дерек біз үшін аса құнды! Декларациядағы «МЕМЛЕКЕТ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІН ДАМУҒА ЖАУАПТЫ» деген қағида көзімізге оттай басылды. Өткенде коалицияда сөйлеген сөзімізде: «ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТ РЕТІНДЕ ДАМИТЫН УАҚЫТ ЖЕТТІ!» – деген сөзіміздің құжаттық негізі де бар екен ғой! Ол еліміздің Егемендік декларациясында жатыр екен!

Ол үшін Марат Тоқашбай көкеме көп рахмет!

Сонда қараңыздар, қылышынан қан тамған Кеңес империясы құрамында тұрып, сол кезде Егемендік Декларациясын қабылдағанда: «МЕМЛЕКЕТ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІН ДАМУҒА ЖАУАПТЫ» – деп мәлімдейді. Бұл әрине, Декларацияның негізгі жобасына толықтырулар мен өзгерістер енгізу үшін құрылған комиссия жетекшісі, заңгер заңгерлер, академиктер Салық Зиманов пен Сұлтан Сартаевтар бастаған тарландардың тарихи еңбегі. Пейіште рухы шалқи бергей!

Декларацияға кеңес кезеңінің өзінде осы

ұлттық қағидалар қалай енгізілді екен деп интернет ақтардық. Издегеніміз edu.e-history.kz сайтынан табыла кетті.

Иә, сол кездегі «ұлттық мемлекет, қазақ» деген сөздерді тарихи құжаттан алып тастап, өз жобаларын ұсынған Жоғары Кеңестегі «Демократиялық Қазақстан» тобы мүшелері екен.

Декларация комиссиясы мүшесі, депутат Сұлтан Сартаев «Демократиялық Қазақстан» тобындағы депутаттардың «ұлттық республика дегенді жойып, азаматтық қоғам құрайық» деген пікіріне қарсылық білдіреді. Әлемдегі тәжірибеге сүйенсе отырғандар Сұлтан Сартаев: «Ұлттық мемлекет азаматтық қоғамға, яғни құқықтық мемлекетке қайшы келмейді. Мәселен, Англия — құқықтық мемлекет. Алайда ол ағылшындардың ұлттық мемлекеті. Сондай-ақ, Франция, Испания, Жапония тағы да басқа көптеген ұлттық негіздегі құқықтық мемлекеттерді мысалға ұлтіруге болады. Біз де осы мемлекеттердің үлгісінде өзіміздің егеменді, ұлттық республикамызды дамытамыз, гүлдендіреміз. Декларациядағы «қазақ» деген сөзден қорқатын ештеңе де жоқ. Қазақ ұлты, сонау ерте дәуірден тілі, ділі қалыптасқан, кіндік қаны тамған өз атамекені бар халық қой. Енді келіп оны мүлде сызып тастау мүмкін емес», — деп тойтарыс береді.

Қазақ зиялылары «егемендік алдымен тілге берілсін» деген ұсыныс тастады. Филология ғылымдарының докторлары Бабаш Әбілқасымов, Сапарғали Омарбеков «Социалистік Қазақстан» газетінің 1990 жылғы 3 қазандағы санында Қазақ КСР-інің мемлекеттік Егемендігі туралы Декларациясының тұңғыш тіл таңдауына заңға қайшы келіп тұрғанын айтып, дабыл көтерді. Тіл туралы заңда орыс тілі — Қазақстан жерінде ұлтаралық қарым-қатынас тілі деп жарияланған болатын. Декларация жобасын жасаушылардың оны ресми тіл деп өзгертіп жібергені сынға алынды. Ғалымдар орыс тілін Қазақ КСР-інде ресми тіл деп жариялау — қазақ тілінің мемлекеттік статусын жоюға шығарумен пара-пар екенін, өзі көктеп, өркен жайған туған топырағында қазақ тілінің ресми тіл болуға да әбден құқығы бар екенін дәлелдеді.

Міне, көрдіңіздер ме, кеңес кезеңінде қабылданған Декларациядан бері 32 жыл, біз Тәуелсіздік алғанымызға 31 жылдан, яғни бір дәуірден асса да, әлі күнге ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІН ДАМУҒА АЛМАЙ КЕЛЕМІЗ!

Әлі күнге Тәуелсіздіктің ең басты тіректерінің бірі — Мемлекеттік тіл туралы заң қабылдай алмай келеміз.

Кеңес кезінің өзінде Декларация қабылдауда ел қарсы болған ресми тіл мәртебесін Тәуелсіздік алғанда иеленген орыс тілі мемлекеттік тілге басымдық жасап келеді.

«Қазақ, Ұлт, Мемлекеттік тіл» десең біздің билесіңе отырған шенеуніктердің шетінен шексіз тырысып, Тәуелсіздік алғанымызға 31 жыл болғанын білмейтіндей қалтырай жөнеледі...

Жоғарғы Кеңес «Мемлекеттік егемендік туралы Декларацияны» 1990 жылы 25 қазан күні 18 сағат 55 минутта қабылдады. Декларацияға КСР Жоғарғы Кеңес Төрағасы Ерік Асанбаев қол қойды.

Ұлттық мемлекеттілікті дамыту осыдан бір ғасырдай бұрынғы Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы бастаған Алаш идеясынан бастау алатыны белгілі. Сондықтан да Алаш жолын ұстанған «Ақ жол» демократиялық партиясы 2020 жылы жарияланған «Түбегейлі өзгерістер қажет» атты саяси бағдарламасында:

«Біз «Алаш» саяси мұраларын Қазақстанды жаңғырту үшін ұлттық идеяны қайта ретінде қараймыз!» — деп айқын жазылған.

Республика күнін Ұлттық мереке ретінде жариялап, Егемендік Декларациясын қайта жаңғыртқан Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев! Сондықтан ел басшысына ел алғысын айтуда. Ендеше, осыдан 14 жыл бұрын «МЕМЛЕКЕТ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІН ДАМУҒА ЖАУАПТЫ» деген қағидасы үшін экс-президент маңызын жойып жіберген, Тәуелсіздік алуға жасалған алғашқы құқықтық құжат, Азаттық Ақтысы — Егемендік Декларациясы қайта қалпына келуі құтты болсын, халайық!

Халықтық коалиция атынан Президент сайлауына түсіп жатқан Қасым-Жомарт Тоқаев өзі қайта қалпына келтіріп, заңды құжатқа ие болған Егемендік Декларациясындағы «МЕМЛЕКЕТ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІН ДАМУҒА ЖАУАПТЫ» деген біз қазір ең басты болып тұрған ұлттық қағидаға баса назар аударып, Халық аманатын іске асырады деп сенеміз!

ҰЛТТЫҚ МЕРЕКЕМІЗ РЕСПУБЛИКА КҮНІ құтты болсын, ағайын!

Ата-бабамыз сан ғасыр армандап, қаны мен жанын берген барымыз да, бағымыз Тәуелсіздігіміздің Көк туы көкте мәңгі желбірей берсін!

Алла жар болсын!

Ақ жол!

Қазыбек ИСА,
ақын, ҚР Парламенті
Мәжілісі депутаты

• Дүбірлі дүние

СОҒЫСТАН БАС ТАРТҚАНДАРҒА ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ҚОЗҒАДЫ

Ресей аймақтарының бірінде әскери-тергеу бөлімі соғысқа барудан бас тартқан әскери қызметкерге қылмыстық іс қозғады. Бұл мобилизация басталғалы бері қозғалған алғашқы қылмыстық іс. Тергеу мәліметінше, әскери қызметкер өзін Украинаға іс-сапарға жіберген бастықтың бұйрығын орындамаған. Елде мобилизация жарияланғалы бері мемлекеттік дума «бұйрықты орындамау» қылмыстық бабын енгізген. Ол бойынша айыпталғандар үш жылға дейін түрмеге кесілуі мүмкін.

21 қыркүйекте Владимир Путин Украинадағы соғысты жалғастыру үшін «ішінара мобилизация» жариялап, 300 мың резервист шақырылатынын мәлімдеген-ді. Бірқатар дереккөз билік миллионға жуық адамды соғысқа жіберуді көздеп отырғанын хабарлаған. Ресей Украинаға 24 ақпанда басып кіргеннен бері Украинада 5937 орыс солдаты қаза болған. Сондықтан да Ресей азаматтары соғыстан бас тартып, шетелдерге қашып жатыр.

TWITTER-ДІҢ ЖАҢА ИЕСІ АНЫҚТАЛДЫ

Илон Маск Twitter үшін 44 млрд. доллар беріп, жарты жыл бойы түрлі заңдық талас-тартыстан соң әлемге әйгілі әлеуметтік желінің қожайыны атанды. Компания акционерлеріне акция үшін 54,20 доллар төленеді де Twitter енді жеке компания ретінде жұмыс істей бастайды.

4 қазанда Маск өзіне қойылған алғашқы шарттар негізінде әрекет етуге келісіп, Делавера кеңесінің судьясы тараптарға келісімді 28 қазанға дейін бітіруге уақыт берді. Бүгінгі таңда Tesla Inc. пен SpaceX компанияларының қожайыны болып табылатын Илан Маск тиісті талаптарды сақтай отырып Twitter-дің иесі атанды.

КСЕНИЯ СОБЧАК РЕСЕЙДЕН КЕТТІ

Ресейлік журналист, медиамеджер, 2018 жылғы сайлауда президенттіктен үміткер болған Ксения Собчак Ресейден кетті деп жазуда анонимді дереккөздерге сүйенген Ресей ақпарат құралдары. Собчактың қала шетіндегі үйінде тұтылу болған. Оны Ресей ІІМ бас басқармасы тергеушілері арнайы жасақ пен жедел қызметкерлердің қатысуымен жүргізген.

Тінту Собчактың әріптесі жуырда ұсталған Кирилл Сухановқа қозғалған қылмыстық іспен байланысты деп айтылады. Суханов Ксения Собчактың «коммерциялық медиа» медиаконсалтингінің директорлық директоры.

Собчак жаңалық шыққанға дейін түсініктеме бермеген, оған қарсы іс қозғалмаған. Бұған дейін ол Сухановтың ұсталуын «журналистерге қысым» деп бағалаған. Ресей президенті Владимир Путиннің саяси ұстазы, 2000 жылы қайтыс болған Санкт-Петербургтің тұрғыны мәрі Анатолий Собчактың қызы 40 жастағы Ксения Собчак Ресейде көп жылдан бері өзін оппозиция өкілі ретінде көрсетіп жүр.

БІЗДІҢ ҚОҒАМ ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІНІҢ ЕЖЕЛГІ КАРТАЛАРЫМЕН ТАНЫСУЫ ТИІС

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕМЬЕР-МИНИСТРІ Ә. А. СМАЙЫЛОВҚА

«Ақ жол» фракциясының тиісті депутаттық сауалын Берік Дүйсебинов жариялады. Ұлттық құрылтайдың биылғы бірінші мәжілісінде Президент Қасым-Жомарт Тоқаев: «Біздің еліміздің ең басты құндылығы егемендігіміз... Ұлттық сана-сезімімізді нығайту аса өзекті міндеттердің бірі... Өткен жылы мен еліміздің академиялық форматтағы жаңа тарихын жазуды тапсырдым. Қазір көлемі үлкен Қазақстан тарихы жазылу үстінде... Біздің тарихымыз жүйелі түрде, адал, ең бастысы – тәуелсіз ел мүддесі тұрғысынан жазылуы керек... Халқымыздың тарихи жадын жаңғырту бағытында бірізді саясат жүргізу өте маңызды. Осыған байланысты біз елді дамытудың басым бағыттарын айқындауға тиіспіз», – деп атап көрсеткен болатын.

2021 жылғы саясаттану ғылымдарының докторы, танымал ғалым, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Замянауи зерттеулер институтының директоры Мұхит-Ардагер Сыдықназаров Қазақстан халқына, қазақ және шетел ғылыми қоғамдастығына, өзінің 16 жыл бойғы Еуропа, АҚШ және Таяу Шығыс елдерінің ұлттық, мемлекеттік кітапханалары мен мұражайларында, патшалық кітапханалар мен мұрағаттардағы ізденістерінің нәтижесін, баға жетпес ғылыми жаңалығын жариялады.

2021 жылдың соңында қазак, ағылшын және орыс тілдері Брюссельде (Бельгия) «Қазақстанның тарихи толқынындағы үздіксіз мемлекеттілігі. XVI-XIX ғасырлардағы еуропалық және американдық карталардағы Қазақ мемлекеті. – Uninterrupted History of Nationhood in Kazakhstan. The Kazakh State on European and American Maps of the XVI-XIX Centuries. Atlas. – Непрерывная государственность Казахстана в потоке истории. Казахское Государство на европейских и американских картах XVI-XIX веков. Атлас» (Mukhit-Ardager Sydyknazarov. Uninterrupted History of Nationhood in Kazakhstan. The Kazakh State on European and American Maps of the XVI-XIX Centuries. Atlas. – Brussels, 2021. – 532 p.) атаулы ортағасырлық географиялық Атлас карталарының тұңғыш жинағы жарық

көрді. Бұл жинаққа бұрыннан мүлдем белгісіз болып келген, ежелгі еуропалық және американдық карталардағы XVI-XIX ғасырлардағы Қазақ мемлекеті, сондай-ақ Қазақстан мемлекеттілігінің үздіксіздігі мен байырғылығын дәлелдейтін іргелі және қолданбалы зерттеулердің жаңа тарихи жазба дереккөздері мен жаңа ғылыми мәліметтер енгізілген. Алайда, бұл кітаптың көлемдік шектеуіне байланысты 1000-нан аса әлем карталарының Қазақ мемлекеті бейнеленген 130-ға ғана енген.

2021 жылдың 26 қарашасында жинақтың тұңғыш оқырманы болған Президент Қ. Тоқаев кітаптың құрастырушысы М. Сыдықназаровқа жоғары бағасын берді.

Кітаптың алғашқы таныстырылымы 2021 жылғы 7-8 желтоқсанда Еуроодақта, Брюссельде өтті.

2022 жылдың шілдесінде кітаптың санаулы тиражы Брюссельде Қазақстанға жеткізіліп, Қазақстан мен Еуропа ғылыми қауымдастығы мен Қазақ елі бұл кітап-атласты зор ықыласпен қабылдады.

Қазақ елі мен ғылыми орта мемлекетіміздің үздіксіз сабақтастығын көрсететін мұндай ғылыми жаңалықты зор ықыласпен қабылдап, табылған карталардың 5 томдық жинағының Қазақстанда басылып шығуын күтіп отыр.

М. Сыдықназаровтың ғылыми жаңалығы халықаралық саяси кеңістікте Қазақ елінің тарихына, мемлекеттілігімізге күмәнмен қарайтындарға нақты дәлел және қазақ халқының көпғасырлық тарихын жокқа шығаруға қайтып жол бермейтін, оның тарихи жерлеріне иелігін айқындайтын құнды дүние болып табылады.

Бұл академиялық жинақтың бүгінде қоғамның тарихи жадын оятудың, руханиятын жаңғыртудың, еліміздің шынайы тарихын қалпына келтірудің белсенді үдерісі жүріп жатқан кезде Жаңа Қазақстан құру үшін маңызы өте зор. Сондықтан қазақ ғылымы мен біздің қоғам Қазақ мемлекетінің ежелгі карталарымен мүмкіндігінше тезірек танысуы тиіс. Аталған Атлас картасын А2 форматында 5 томдық академиялық жинақ болып шығуға әбден лайық. А2 форматы – көне карталардың барлық ерекшелігін көрсете алатын ең лайықты формат.

Жоғарыдағыны баяндай келіп, құрметті Әлихан Асханұлы, «Ақ жол» партиясы Мемлекет басшысы Қ. Тоқаевтың «Жаңа Қазақстан» бастамасын тиянақты да нақты мақсатында Қазақстан Үкіметі М. Сыдықназаровтың «Қазақстанның тарих толқынындағы үздіксіз мемлекеттілігі. XVI-XIX ғасырлардағы еуропалық және американдық карталардағы Қазақ мемлекеті. – Uninterrupted History of Nationhood in Kazakhstan. The Kazakh State on European and American Maps of the XVI-XIX Centuries. Atlas. – Непрерывная государственность Казахстана в потоке истории. Казахское Государство на европейских и американских картах XVI-XIX веков. Атлас.» атты 5 томдық толық академиялық жинағын жоғары сапада басып шығаруға ықпал етуіңізді сұрайды.

Құрметпен,
«Ақ жол» фракциясының депутаттары

БИТУМ ӨНДІРЕТІН ЗАУЫТТАРДЫҢ ҚУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ КЕРЕК

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕМЬЕР-МИНИСТРІ Ә. А. СМАЙЫЛОВҚА

Бұл туралы «Ақ жол» фракциясының депутаттық сауалын Серік Ерубәев жариялады. Өздеріңіз білетіндей, елімізде автомобиль жолдардың құрылысы және сапасы үшін күрес қызу жүріп жатыр. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев 2025 жылға дейін жергілікті жолдардың 95 пайызын жөндеу, ретке келтіру, сондай-ақ сапасын арттыру қажеттігі жөнінде тапсырма берген болатын.

«Ақ жол» партиясы жол саласындағы кәсіпкерлермен кездесу барысында осы тапсырманы атқару кезінде жергілікті жолдардың құрылысы мен сапасын арттыруға кедергі келтіріп отырған бірнеше проблемалар бар екендігін көз жеткізді. Оның бірі автобитумының жетіспеушілігі (!) Қазақстанда битум өндіретін 3 зауыттың қуаты жылына миллион тоннадан аспайды. Ал автобитумының елімізде қажеттілігі одан әлде қайда көп.

Оған қоса, өз өндірісі жетпей жатқан кезде шетелден жол битумын импорттауға министрлік тарапынан тыйым салынған. Сонымен қатар, жол салу маусымында кәсіпкерлер инерттік материалдарды жеткізу кезінде

теміржол саласында да кедергілер бар екендігін айтады. Атап кетсек: Дер кезінде вагондардың және маневрлік тепловоздардың жетіспеушілігі, жанармайдың қымбатшылығы, тағы басқа...

Нәтижесінде мердігерлер өз жұмыстарын уақытында аяқтамай салдарынан қара тізімге еніп, келесі мемлекеттік сатып алуға қатысу мүмкіндігінен айырылып, көптеген жұмыс орындарын қысқартып, кейде банкроттыққа да ілініп қалып, халық арасында жұмыссыздар санын көбейтуге мәжбүр.

Мемлекет басышы Жолдауында Қазақстан сияқты ірі мұнай өндіруші ел үшін битумның жетіспеушілігі нонсенс деп атады. Осы уәзітке дейін битум тапшылығы өз шешімін таппай, ҚР Президентінің тапсырмасы орындалмауда, керісінше шағын және орта бизнесті дамуына кедергі жасалуда. Сол себепті еліміздің жол саласындағы кәсіпкерлер зардап шегіп, мемлекеттік бағдарлама іс жүзінде орындалмай, Республика бойынша жолдың құрылысы баяу, сапасы төмен болуда (!).

Осыған орай, құрметті Әлихан Асханұлы, көтеріліп отырған мәселенің аса маңыздылығын ескере отырып:

1. Келесі жол салу маусымына дейін еліміздегі битум өндіретін зауыттардың қуаттылығын арттырып, мердігерлерге зауыттармен тікелей келісімшарт жасауға мүмкіндік беруге;

2. Жобалық сметалық құжаттарды даярлау кезінде дамыған елдердің FIDIC тәжірибесін ескеріп, битумды үнемдейтін жаңа технологияларды енгізуге;

3. Битумның жетіспеушілігінен, мемлекеттік шектеулер себебінен,

кәсіпкерлердің өз міндеттемелерінің уақытынан кешігуін форс-мажор деп қарап, қатысушыны мемлекеттік сатып алу шарттары бойынша қара тізімге енгізбеді және осы іске тиісті мемлекеттік органдардың нақты іс-шараларын реттеуге ықпал етуіңізді сұраймыз.

Құрметпен,
«Ақ жол» фракциясының депутаттары

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Республика күніне орай Ақордада бір топ азаматқа мемлекеттік наградалар мен мемлекеттік сыйлықтар тапсырды.

Президент, ең алдымен, салтанатты шараға жиналған қауымды Республика күнімен құттықтады.

– Бұл – қазақтың сан ғасырлық мемлекеттік дәстүрі қазғайған күн. Бұл – бостандық үшін күрескен бабалар арманы ақиқатқа айналған күн. 1990 жылы 25 қазанда Қазақстанның Егемендігі туралы декларация қабылданды. Бұл құжат Тәуелсіздігіміздің саяси-құқықтық негізін қалыптастырды. Бір сөзбен айтсақ, Декларация – еліміздің Тәуелсіздік алуына жол ашқан ақжолтай құжат, – деді Мемлекет басшысы.

Қасым-Жомарт ТОҚАЕВ:

ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ ҚОЛДАНЫС АЯСЫН АРТТЫРА БЕРУ – МЕМЛЕКЕТТІҢ МІНДЕТІ

Президенттің айтуынша, егемендікке бастайтын қасиетті жолды халқымыз ұзақ жылдар бойы жүріп өтті. Ел ағалары мен зиялылар ұлттың санасын сақтау үшін қолынан келгеннің бәрін жасады. Ұлтымыздың азаттыққа деген ұмтылысы Желтоқсан оқиғасында айқын көрінді. Егемендік декларациясын халқымыздың жан-жақты және ұзақ жылғы күресінің нәтижесі деуге болады.

– Мен Ұлытауда өткен алқалы жиында Республика күніне ұлттық мереке мәртебесін қайтаруды ұсындым. Оны Қазақстанның басты мейрамы ретінде атап оту туралы бірама көтердім. Бұл бастама халықтың кең қолдауына ие болып, тиісті заңға өзгеріс енгізілді. Биылдан бастап Республика күні – ұлттық мереке. Енді бұл мейрамды күллі ел болып жана мазмұнда атап өтетін боламыз. Қайта жаңғырған Республика күні – бұл халқымыздың рухын көтеріп, елдігімізді нығайта түсетін аса маңызды тарихи қадам, – деді Президент.

Қасым-Жомарт Тоқаев «республика» сөзі латын тілінен аударғанда «ортақ іс» деген мағына беретінін атап өтіп, республика өз ісіне жауапты азаматтардың ортақ іс-әрекетінің арқасында құрылатынына тоқталды.

– Азаматтар – мемлекеттің

арқауы. Азаматтары болмаса, мемлекет те болмайды. Қуатты және қарқынды даму жолына түскен мемлекет азаматтардың құқықтарына және олардың еркіндігіне мығымас кепіл болады. Халқы жасампаз, отаншыл және еңбеккер ел ғана толағай табысқа жетері анық. Сондықтан біздің осы жолдағы бағдарымыз – баршаға айқын. «Адам мемлекет үшін емес, мемлекеттің игілігі адам үшін» қағидасы басты ұстанымға айналды, – деді Мемлекет басшысы.

Президенттің айтуынша, мемлекет құру тәжірибесі, тарих сыны мен заман талабы шынайы символдарды айқындап береді.

– Біздің паспорт бүкіл әлемде құрметтеледі, оған ешқандай кедергі жоқ. Қазақстан азаматтары шет мемлекеттердің визасын алып, шекараларды кесіп өтеді, қызметтік және жеке мақсатта шетелге еркін шығады. Бұл – біздің этносаралық толеранттылық пен достықты нығайту жөніндегі саясатымыздың, сондай-ақ халықаралық қауіпсіздік пен ынтымақтастықты қамтамасыз етуге бағытталған дәйекті бағдарымыздың нәтижесі, – деді Мемлекет басшысы.

Сонымен қатар Президент еліміздің барша азаматтарын біріктіріп, ортақ іске жұмылдыратын тағы бір символы мемлекеттік ту екенін атап өтті.

– Әрбір азаматымыз қастерлі Отанымызға деген сүйіспеншілігін мемлекеттік рәміздерге құрметі арқылы көрсете алады. Қазір байрағымызды қоғамдық жерлерде және жекеменшік орындарда қоюға еш тыйым жоқ. Біз домбыраға әр қазақтың төрінен орын бар дейміз. Бұл – дұрыс. Сол сияқты еліміздің әр отбасында көк байрағымыз тұрса, өте қарымды болатыны сөзсіз. Біздің туымызда халқымыздың бүкіл рухы көрініс тапқан, – деді Мемлекет басшысы.

Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқын ұйыстыратын тағы бір құндылық – мемлекеттік тіл екенін айтып, қазақ тілінің мәңгілік мемлекеттік тіл тұғырында болатынын жеткізді.

– Қазақ тілінің қолданыс аясын арттыра беру – мемлекеттің міндеті. Бұл жұмыс еш тоқтамайды, жалғаса береді. Жакында мен «Өз тілің – бірлік үшін, өзге тілдер – тірлік үшін» деп айттым. Жастарымыз көп тіл білген сайын бәсекеге қабілетті, білікті маман болады. Тіл, ұлтаралық қатынас – ішкі тұрақтылыққа ықпал ететін өзара тығыз әрі маңызды факторлар. Сондықтан мұндай маңызды мәселелерден саяси құрал жасауға болмайды. Осындай қоғамдық тұрғыдан сезімтал мәселелерді саясиландырудың кесірінен кейбір елдер қасіретті жағдайға ұшырады. Бұл – біздің жол емес, – деді Президент.

Мемлекет басшысының айтуынша, Республика күні басты ұлттық мереке ретінде, шын мәнінде, жалпыхалықтық мейрамға айналуға тиіс. Азаматтар Республика күні идеясын зор қуанышпен қабыл алды. Президент әр өңірде салтанатты мерекелік шаралар, ғылыми конференциялар, шығармашылық байқаулар, спорт жарыстары, патриоттық, волонтерлік және қайырымдылық акциялары ұйымдастырылып жатқанын атап өтіп, бізге Республика күнінің мән-маңызын барынша айшықтайтын жалпыұлттық бастамалар керек екенін айтты.

Сонымен қатар Мемлекет басшысы жаңа стратегиялық бағдарымызды айқындау маңызды екенін айтып, соңғы жылдары түрлі салада түбегейлі реформалар қолға алынғанын жеткізді.

– Мақсатымыз – Әділетті Қазақстанды құру. Қазір біз осы күрделі жолдың басында тұрмыз. Мен үшін халықтың және мемлекеттің мүддесі бәрінен биік. Сол себепті мен осы стратегиялық бағытты еліміздің басты бағдары ретінде жарияладым. Бұл жолдағы барлық жауапкершілік жүгін арқалауға дайынмын, – деді Мемлекет басшысы.

Президент Әділетті Қазақстанда экономикалық саясат азаматтардың өз қарым-

қабілетін іске асыруға, отандастарымыздың тұрмыс сапасының ұдайы жақсаруына мол мүмкіндіктер мен тең жағдай жасауға бағытталатынын айтты. Сондай-ақ сот жүйесі мен құқық қорғау саласындағы реформалар жалғасады, заң мен тәртіп азаматтардың мемлекетке деген сенімін арттырудың негізгі факторына айналады.

– Адамдар – біздің басты байлығымыз, экономикалық және қоғамдық дамудың басты қозғаушы күші. Сондықтан біз адам әлеуетін арттыруға бағытталған стратегиялық инвестицияны ұлғайтамыз, жастарымыз бен әлеуметтік әлсіз санаттағы азаматтарымызды жан-жақты қолдаймыз. Түптеп келгенде, біз бүкіл құндылықтар жүйесін қайта қарап, ұлттың жаңа болмысын қалыптастыруымыз керек, – деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Президент сөзінің соңында елдің дамуына елеулі еңбек сіңірген бірқатар азаматты жоғары мемлекеттік наградалармен марапаттады. Сондай-ақ руханият саласына зор үлес қосқан шығармашылық өкілдеріне Абай атындағы әдебиет және өнер саласындағы Мемлекеттік сыйлықты тапсырды.

qazaquni.kz

ҚАЙ ТІЛГЕ ДЕ ҚАЗАҚША ЖАУАП БЕРУДІ БАСТАП КЕТУ КЕРЕК!

Біреп күн сырттап қалып, интернет қарай алмап едік, тілімізге тас атқан оқиға орын алған екен!

Ақша санауды жақсы білгенмен, саяси сауатсыз, өз елінің мемлекеттік тілі туралы заңын білмейтін миллионер Рамиль Мухоряпов деген кәсіпкер «Орысша сөйлегенге қазақша жауап беру – ұлтшылдық және мәдениеті төмендік» – деп оттапты...

Естеріңізге түсе кетті ме, осыған ұқсас сөзді бұрын да естіген едік қой?!

Қазақша сөйлегенге Елбасысы қарсы сөз айтып қорқытатын, ел кәсіпкері ғайбаттап, қорлайтын бізден басқа мемлекет бар ма әлемде?!

Осы сөзін Мухоряпов көрші Өзбекстан, Қырғызстанда немесе өзі аузының суы құрып, мактап, қолдап отыратын Ресейде, тіпті, Қазақстан секілді Тәуелсіз емес, автономиялы республика Татарстанда осылай айтып көрсінші, не боларын?!

Біз сол кезде-ақ, осыдан алты жыл бұрын, 2016 жылы қазақ тіліне қарсы айтылған Елбасы Н.Назарбаевтың сөзіне жауап ретінде «Қазақ үні» газетінде: «Қай тілге де ҚАЗАҚША жауап беру заңды болады» – деген мақала жариялаған болатынбыз.

Қазақ тіліне қарсы кім көрінгенді оттап отырған Қазақ билігінің отыз жылдық бейшаралығы!

Тәуелсіз Қазақ Елінің Мемлекеттік тілі – Қазақ тілін ғайбаттау – Қазақ халқына қарсы қорлық!

Қазақ Елі Тәуелсіздігін жоққа шығару!

Сондықтан қазақ тіліне қарсы шыққан кәсіпкер Рамиль Мухоряповты қатаң жазаға тарту керек! Егер біздің елде Бас прокуратура мен Жоғарғы сот аттарына сай болса?! Ұлтаралық араздықты қоздырғаны үшін жауапқа тартатын әйгілі 174 бап тек ұлттық мүддесін қорғаған қазақтар үшін ғана қолданылатынын теріске шығару үшін осы бапты Мухоряповқа да қолдану керек! Бұл өзгелерге де сабақ болады! Кешірім сұрасақ, құтылып кете береді екенбіз деген ойдан аулақ болады.

Қазақ тілін қорлаған Мухоряповты қатаң жазаға тарту туралы қалың елдің талабы, әріптестерім Е.Жаңбыршин, А.Паяев, Г. Шиповских, С.Мұсабаевтардың және т.б. ұсыныстары өте дұрыс, қолдаймыз.

Билік бір нәрсені есіне қатты ұстасын – енді отыз жылдағыдай елді алдай беруге және қазақ тілінің есебінен, яғни ұлттық мүдденің ұпайын жей берудің есебімен бейқам өмір сүре беруге болмайды! Олай

ойласа, қатты және қатерлі қателеседі! Сол үшін Мемлекеттік тілді міндеттейтін заң керек деп жүргеніміз! Әйтпесе, мұндай оқиға айналана береді! Ал оның арты үлкен дауға айналып кетуі мүмкін!

Сондықтан да биыл, 2022 жылы 27 сәуірде «Мемлекеттік тіл туралы заң» қабылдау керек деп, ол үшін Атазаңдағы 7 баптың 2 тармағын өзгертіп, қазақ тіліне жекедара мемлекеттік мәртебе беруді талап еткен депутаттық сауал жасағанымыз, ол қоғамдық резонансқа айналғаны! Еговтағы петицияда жарты миллионнан асып кетті қолдағандар!

Ал дәл осы талаптарды қойған 2020 жылы «Қазақ үні» ұлттық порталындағы

есімдері әлемге әйгілі ұлт тарландары бастаған Президентке жазылған Ашық хатқа қол қойғандар саны жарты айда 100 мыңнан асып, бір айда 130 мыңдай рекордтық деңгейге жетті!

Ал осы «Ақ жол» фракциясының депутаттық сауалына келген Үкімет басшысының жауабы ешқандай да сын көтермейді...

Сонда ҚР Президенті Қ.Тоқаевтың 2019 жылы 2 қыркүйектегі Жолдауда: «Қазақ тілі Ұлтаралық қатынас тіліне айналуы керек!» деген тапсырмасы қашан іске асып, орындалады?

Осы Мухоряпов оқиғасынан біз өзімізге тиімді қорытынды жасап, сабақ алуымыз керек!

Ол үшін енді барлық жерде қай тілге болса да, ҚАЗАҚША жауап беруді, тек Мемлекеттік тілде сөйлеуді жаппай бастап кетуіміз керек!

Балтық бойы елдері дәл осындай талапты іске асырып, мемлекеттік тілдерін орнықтырып алғаны бізге де үлгі болуы тиіс!

Ал Мемлекеттік тілді міндеттеу – Мемлекеттің міндеті болуы тиіс!

Сол үшін енді көп сөзбай, Мемлекеттік тіл туралы заң қабылдау керек!

КАК XX СЪЕЗД КОМПАРТИИ КНР ПОВЛИЯЕТ НА КАЗАХСКО-КИТАЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ?

В этом году казахско-китайским дипломатическим отношениям исполнилось 30 лет. За эти годы сотрудничество между двумя странами получило развитие до уровня долгосрочного всестороннего стратегического партнерства. Совсем недавно Касым-Жомарт Токаев и Си Цзиньпин открыли новую главу сотрудничества между двумя странами.

В ходе встречи, в рамках государственного визита главы КНР в РК Касым-Жомарт Токаев подчеркнул, что вечное партнерство стратегического партнерства вышло на заданную траекторию.

В свою очередь, председатель Китайской Народной Республики высоко оценил уровень казахско-китайских отношений и высказал уверенность в том, что данный визит придаст новый импульс их дальнейшему укреплению. Он подчеркнул, что Китай поддерживает позицию Казахстана по региональным и международным вопросам.

— Без всякого сомнения, под Вашим руководством народ Казахстана достигнет новых успехов в деле государственного строительства и национального возрождения. Еще раз хотел бы Вас заверить, что Правительство Китая уделяет огромное внимание отношениям с Казахстаном. Как бы ни менялась международная конъюнктура, мы будем и впредь решительно поддерживать Казахстан в защите независимости, суверенитета и территориальной целостности, твердо поддерживать проводимые Вами реформы по обеспечению стабильности и развития, категорически выступать против вмешательства каких-либо сил во внутренние дела Вашей страны. Китай был и остается доверительным другом и надежным партнером Казахстана. С момента установления дипломатических отношений казахско-китайское сотрудничество, достойно пройдя испытания

наполняется новым содержанием, развивается по восходящей и дает солидные плоды. Наши страны стали авангардом взаимодействия по целому ряду направлений. Мы одними из первых урегулировали пограничные вопросы, превратив общую границу протяженностью в 1780 километров в узы дружбы между народами. Мы одними из первых начали развивать международное сотрудничество в сфере индустриализации, подав пример взаимодействия в рамках программы «Один пояс — один путь». Мы вывели двусторонние отношения на уровень вечного всестороннего стратегического партнерства, которое не имеет аналогов в китайской дипломатии, добившись их прорывного развития. Сегодня казахско-китайские отношения вышли на новый исторический старт, — сказал Си Цзиньпин.

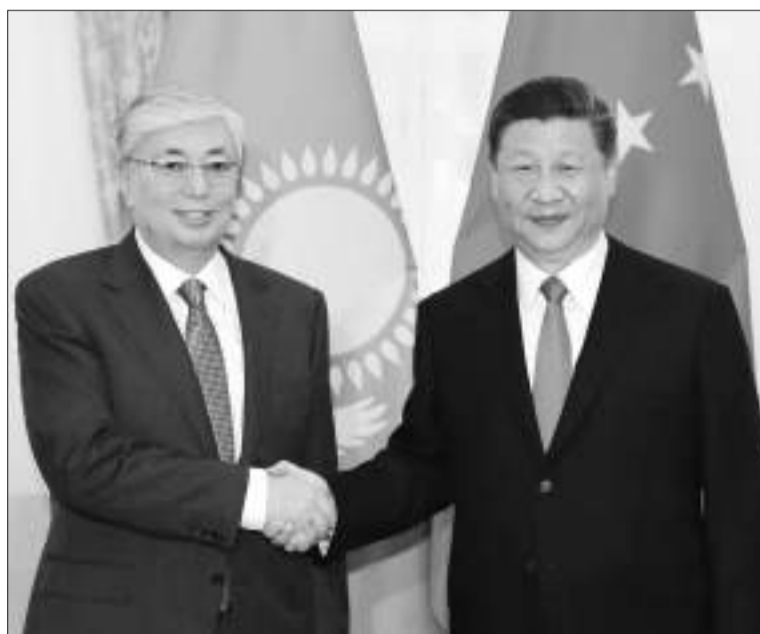
Еще одна важная новость: 16 октября в Пекине прошел XX съезд правящей Коммунистической партии Китая (КПК), он продлился семь дней и закрылся 22 октября. По его итогам действующий лидер Си Цзиньпин был переизбран генеральным секретарем на третий срок. Также одобрены поправки в устав КПК, которые признают его «ядром

партии», а его идеи объявляют «квинтэссенцией китайской культуры и китайского духа».

Во вступительной речи на XX съезде Коммунистической партии Китая глава государства и партии Си Цзиньпин говорил о «модернизации китайского образца», а также подтвердил стремление Народной Республики к «демократизации международных отношений».

На партийном съезде было подтверждено намерение не позже середины этого века, то есть к 100-летию основания Народной Республики Китай в 2049 году, достичь так называемой второй цели этого столетия, а именно — построения «социалистической, мощной и современной во всех отношениях страны».

После достижения первой цели столетия в прошлом году, предусматривавшей преодоление бедности и реализацию идеи «общества со скромным благос-

Казахстана с Китаем с положительной стороны.

Так как китайско-казахстанская дружба способствует международной стабильности. На протяжении 30 лет Китай и Казахстан твердо поддерживают друг друга в защите своей независимости, суверенитета и территориальной целостности, поддерживают выбираемые пути развития и

За 30 лет отношения между государствами развивались поступательно и стабильно.

Одной из приоритетных задач в развитии отношений является интенсификация торговых связей и увеличение объемов экспорта казахстанских товаров в китайском направлении.

С 1992 по 2021 году объем торговли между двумя странами вырос с \$368 млн до \$25,25 млрд, увеличившись почти в 70 раз.

По данным статистики, двусторонний товарооборот за прошлый год вернулся на допандемийный уровень и составил \$25 млрд.

Согласно исследованию finprom.kz, в январе этого года товарооборот Казахстана с Китаем подскочил более чем в полтора раза. Поднебесная заняла более 16% от казахстанского внешне-торгового оборота.

Объем экспорта в Китай в январе этого года превысил объем импорта. Экспорт вырос сразу на 77,9% за год до \$771,7 млн. Доля Китая от всего объема экспорта из Казахстана составила 12,7%. Импорт увеличился на 31,8% до \$648,5 млн. Доля Поднебесной в совокупном объеме импорта составила 23,8%.

По данным АО «QazTrade», за

полгода (с января по июль этого года) товарооборот между Казахстаном и Китаем составил \$13,5 млрд, что на 38,3% выше, чем за аналогичный период предыдущего года (\$9,7 млрд). Торговый баланс улучшился и достиг +\$2,5 млрд (+\$0,8 млрд в аналогичном периоде прошлого года). Экспорт из Казахстана в Китай за январь-июль 2022 года вырос на 51,7% и составил \$8 млрд.

Рост экспорта в Китай обосновывается увеличением поставок таких товаров, как: нефть сырая, руды и концентраты медные, медь и катоды из меди, уран, руды и концентраты цинковые, углеводороды циклические. Наблюдается снижение экспортных поставок таких товаров, как: цинк необработанный, оксиды и гидроксиды алюминия, руды и концентраты драгоценных металлов, пшеница, природный газ.

Импорт в Казахстан из Китая за январь-июль 2022 года вырос на 22,6% и составил \$5,5 млрд. Рост импорта из Китая обосновывается увеличением ввоза таких товаров, как: электрогенераторные установки, изделия из черных металлов, установки для кондиционирования воздуха, части и принадлежности для автомобилей и тракторов, шины, автомобили легковые, оборудование для сортировки и измельчения грунта и другое.

Эксперты оценивают потенциал наращивания экспорта Казахстана в Китай по 60 основным товарным позициям на сумму более \$800 млн.

Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев отметил одной из ключевых задач Правительства наращивание экспорта обработанной продукции, включая более агрессивную торговую политику в критическом направлении.

Для реализации поставленных задач Министерство торговли и интеграции РК совместно с QazTrade вот уже третий год подряд выбирают Китай одним из целевых рынков в рамках программы экспортной акселерации. К участию в проекте приглашаются казахстанские производители несырьевых товаров и услуг, которым предоставляется полное сопровождение при выходе на зарубежные рынки, включая поиск надежных контрапартнеров и организацию с ними деловых встреч.

В настоящее время две страны развивают 52 совместных проекта на сумму более чем \$21,2 млрд. Речь идет о ветряной электростанции Жанатаса мощностью 100 мегаватт, сборочной линии автомобилей JAC и модернизации Шымкентского НПЗ.

Кроме того, Казахстан и Китай интенсивно обсуждают возможность открытия нового железнодорожного контрольно-пропускного пункта. Все пять автомобильных КПП и два железнодорожных контрольно-пропускных пункта между странами уже возобновили свое функционирование в нормальном режиме.

Импорт в Казахстан из Китая за январь-июль 2022 года вырос на 22,6% и составил \$5,5 млрд. Рост импорта из Китая обосновывается увеличением ввоза таких товаров, как: электрогенераторные установки, изделия из черных металлов, установки для кондиционирования воздуха, части и принадлежности для автомобилей и тракторов, шины, автомобили легковые, оборудование для сортировки и измельчения грунта и другое. Эксперты оценивают потенциал наращивания экспорта Казахстана в Китай по 60 основным товарным позициям на сумму более \$800 млн.

стоянием», Пекин отныне стремится посредством модернизации подняться на уровень ведущего в политическом и экономическом отношении государства в мире. Это именно то место, которого, по его мнению, по праву исторически заслуживает Китай.

По мнению экспертов, этот съезд повлияет на сотрудничество

решительно выступают против любого вмешательства в наши внутренние дела.

Китай — один из крупнейших торговых и стратегических партнеров Казахстана. Поэтому углубление сотрудничества с КНР — крайне важное направление, и Китай, как и Казахстан, будет придерживаться этого направления.

ПРАВДА ИЗ УКРАИНЫ: ЭТО БУДЕТ ДОЛГАЯ И ТЯЖЕЛАЯ ИСТОРИЯ

При всей многомиллиардной помощи, объявленной коллективным Западом в целом, и США в частности, Украина на самом деле методично отрезают от поставок действительно мощных и продвинутых оружейных систем, которые могут стать на украино-российском театре военных действий тем самым "game changing weapons".

ВОЙНА: ЭТО БУДЕТ ДОЛГАЯ И ТЯЖЕЛАЯ ИСТОРИЯ

К примеру, реальную картину поставленных из США в Украину вооружений, ссылаясь на данные Пентагона, предлагает медийный ресурс Al Jazeera.

В глаза сразу бросаются всего 20 HIMERS. Почему всего? Потому что по данным журнала Newsweek, в резерве Пентагона их целых 597 единиц. Т.е. это не системы ПВО NASAMS, которые ещё нужно произвести (на что уйдёт не менее 2 лет), что оправдывает одобрение Вашингтоном на данный момент передачи Киеву лишь двух систем. Для справки, у пребывающих в ослабленной неге Арабских Эмиратов тоже 20 HIMERS. Но где Эмираты и где Украина, не правда ли?

Так почему бы не передать воюющей Украине, допустим, ещё 20 HIMERS? Причём передать прямо сейчас, а не ждать военного заказа, на исполнение которого объективно уйдёт не менее 2-3 лет.

Танков, кстати, тоже касается. Ни США, ни Европа до сих пор не передали Украине ни одного современного танка западного производства. А ведь только в закромах Америки насчитывается на данный момент свыше 4 500 тяжёлых машин Abrams.

На всё, видимо, есть свои причины, которые и лежат в основе того факта, что многие просьбы президента Украины Зеленского остаются без ответа.

Например, ключевым на сегодня от Украины является армейская тактическая ракетная система (ATACMS). Система даст Украине возможность поражать российские цели с расстояния примерно 300 км.

Но!

Серьезную озабоченность США вызывает то, что потенциал дальнего радиуса действия может быть использован против целей на территории России и еще больше спровоцирует Путина, сказал Брэд Боуман, старший директор Центра военного и политического влияния Фонда защиты демократий в Вашингтоне, округ Колумбия.

Точно так же США вряд ли пошлют Украине сложнейший зенитно-ракетный комплекс Patriot, способный сбивать приближающиеся баллистические ракеты.

Дж. Д. Уильямс, старший научный сотрудник Rand Corp., отмечает, что «Патриоты» подклетены к некоторым из самых секретных сетей управления и контроля США, и для их управления могут потребоваться американские войска на земле. Администрация Байдена исключила использование боевых сил США на территории Украины.

Зеленский также настаивал на том, чтобы США с марта предоставили истребители, такие как F-16, но Вашингтон неоднократно отвергал эту идею, чтобы избежать

дальнейшей эскалации с Россией.

США до сих пор отказываются отправить Украине более совершенные беспилотники большей дальности, такие как Grey Eagle, которые дали бы Украине возможность нанесения ударов с большей дальности. У США есть опасения, что Россия получит доступ к передовым американским технологиям, если один из них будет сбит.

Так что война, видимо, действительно будет долгой. Либо уже в течение ближайших месяцев из недр западного экспертного сообщества на свет будет представлен очередной план прекращения огня и мирных переговоров, вариации которого активно обсуждаются сегодня на платформах самых разных западных медийных ресурсов по всей широте политического спектра — от ультра левого до крайне правого сегмента.

Уже два экс-президента США, Дональд Трамп и Барак Обама, высказались о недопустимости

перерастания российско-украинской войны в прямое столкновение США/НАТО с Россией. Барак Обама, к слову, несомненно, имеет колоссальное влияние на действующую администрацию Белого дома, где две трети действующих чиновников — его бывшие сотрудники, начиная, по сути, с самого Джо Байдена.

Напомню о том, как Америка в октябре 1973-го, опасаясь прямого столкновения с ядерным СССР, заставила Израиль остановить успешное контрнаступление против армий Египта и Сирии во время войны «Судного дня» - принудив в итоге израильтян к мирному соглашению с арабскими оппонентами.

Примечательно, что Барак Обама уверен и в необходимости экстренного восстановления прямых коммуникаций между Белым домом и Кремлём, как это было даже в самые мрачные периоды холодной войны.

Барак Обама об Украине:

«Однако мы должны быть ясными и честными с Украиной в отношении того, что мы можем и чего не можем делать. И есть линии, которые мы должны определить внутри США, НАТО и других стран, которые учитывают риск перерастания этого конфликта в конфликт Россия/США/НАТО, а не конфликт Россия/Украина.

На данном этапе я недостаточно

информирован, и моя работа как частного лица не состоит в том, чтобы взвешивать, где должна быть проведена эта линия, но когда мы думаем, например, какое оружие мы отправляем или о том, как мы осуществляем нашу поддержку Украины, я думаю, размышления о том, где заканчивается оборона и начинается наступление, и как мы справляемся с этим, — это то, на что мы должны обратить внимание.

И меня больше всего беспокоит, так это то, что линии связи между Белым домом и Кремлем, вероятно, так же слабы, как и в течение очень долгого времени. Даже в самые тяжелые периоды холодной войны все еще существовало ощущение возможности взять телефонную трубку и работать по дипломатическим каналам, чтобы послать четкие сигналы. И многое из этого сломано, и я не думаю, что это вина нашей администрации.

Я думаю, что сейчас мы имеем дело с режимом в России, который на самом деле еще более централизован, еще более изолирован и замкнут. Я думаю, что Путин консолидировал процесс принятия решений до такой степени, какой мы не видели даже в советское время, и

я думаю, что это создает некоторые опасные ситуации... и я думаю, что нам важно найти способы, с помощью которых можно восстановить некоторые из этих коммуникаций».

УГРОЗА ТАКТИЧЕСКОГО ЯДЕРНОГО УДАРА

Понятно, что информационный фронт — неотъемлемая часть конфликта. Особенно в наше время. Но давайте стараться отделять зёрна от плевел, пытаться слушать и слышать источники, обладающие действительным знанием обстановки и пониманием происходящего.

Недавно главнокомандующий ВСУ генерал Валерий Залужный и замглавы оборонного комитета Верховной Рады генерал-лейтенант Михаил Забродский опубликовали статью «Перспективы обеспечения военной кампании 2023 года: украинский взгляд» на платформе украинского взгляда «Укринформ».

В отличие от оптимистов у главнокомандующего ВСУ куда более взвешенный и реалистичный взгляд на противостояние с Россией. Война, по мнению украинского военачальника, продлится как минимум весь 2023. А, возможно, и дольше.

Кроме того, открыто пишет главнокомандующий ВСУ и о реальности применения Россией тактического ядерного оружия, что может спрово-

воцировать резкую эскалацию конфликта до уровня Третьей мировой войны.

Угрозу тактического ядерного удара крайне серьезно воспринимают и на Западе. К примеру, о том, что такой вариант развития событий нельзя исключать, открыто предупреждает действующий директор ЦРУ Уильям Бёрнс, а также генерал сэр Ричард Бэрронс, экс-глава Объединенного командования вооруженных сил Великобритании, и масса других серьёзных экспертов из западных аналитических центров.

В начале статьи Залужный и Забродский заявляют, что есть «все основания» ждать продолжения войны России и Украины после 2022 г., поэтому имеет смысл ответить на вопросы о масштабах украинских военных амбиций в 2023 г. и о том, какая Украине нужна помощь от партнеров.

Залужный и Забродский отмечают, даже в случае потери Крыма Россия сможет перебазировать Черноморский флот и авиацию в Краснодарский край, а потери со временем восполнить. Все это означает продолжение конфликта в будущем.

Генералы констатируют, что Россия имеет возможность «безнаказанно» наносить удары по всей территории Украины, в то время как Украина — лишь «на глубину оперативного тыла противника». По их мнению, Россию не получится лишиться этого преимущества, однако Украина смогла бы противостоять ей «своей возможностью действовать подобным образом и на подобную дальность». Для этого ВСУ нужно с помощью иностранных поставок переоснастить артиллерию, ракетные войска, авиацию и военно-морские силы.

По моему мнению, поставки иностранных вооружений не будут быстрыми. На этот счёт подробно высказался министр обороны Украины Алексей Резников, опубликовавший в «Фейсбуке» большой текст, посвященный результатам конференции контактной группы по Украине в формате «Рамштайн». По словам министра, иностранная военная помощь стране рассчитана на более долгие сроки реализации, поскольку странам-донорам непросто предоставлять вооружения из своих запасов.

«Страны свободного мира не готовились к полномасштабной войне на континенте по лекалам Второй мировой. Поэтому ресурсы оперативной помощи, которая может быть предоставлена нашими партнерами за счет резервов, огра-

ничены», — отметил Резников.

О том, что поставки вооружений, военной техники и прочей военной помощи Украине из запасов собственных вооруженных сил не могут продолжаться долго, ранее говорили эксперты. Это означает, что вооружения для Украины станут поступать не с армейских складов, а производиться на заводах. А это история, прямо скажем, долгая.

К примеру, Пентагон заключил с производителем вооружений Raytheon контракт на закупку зенитных ракетных комплексов малой и средней дальности NASAMS для Украины с фиксированной стоимостью \$182 295 333. Так вот дата завершения работ по производству комплексов в рамках данного контракта — аж 23 августа 2024 (!). Однако на днях стало известно, что США передали Украине два зенитных ракетных комплекса NASAMS.

В статье Залужного и Забродского также говорится буквально следующее:

«Вторым фактором является прямая угроза применения при определенных обстоятельствах ВС РФ тактического ядерного оружия. Боевые действия на территории Украины уже продемонстрировали, насколько мировой ядерной безопасности даже в войне с применением обычных средств...

Трудно представить, что даже ядерные удары позволят РФ сломить волю Украины к сопротивлению. Но нельзя игнорировать угрозу, которая возникнет для всей Европы. Нельзя также полностью исключать вероятность прямого втягивания ведущих стран мира в «ограниченный» ядерный конфликт, за которым уже напрямую просматривается перспектива Третьей мировой войны», — пишут украинские генералы.

В заключение Залужный и Забродский подчеркнули, что помощь союзников должна остаться «материальной основой украинского сопротивления» в 2023 г. По их мнению, на сроки и объемы помощи влияет непонимание мировых сообществ истинных масштабов конфликта, связанное с тем, что реалии войны в Украине — сирены воздушной тревоги, ракетно-бомбовые удары по городам, форсирование рек и танковые проорывы — остаются для «абсолютного большинства людей в мире... лишь призрачной реальностью мировых войн прошлого столетия».

Тимур СЕЙТМУРАТОВ
(США)

I. ТУҒАН ӨЛКЕ

Тұрсынханның ата тегі Марқакөл – Алқабелде туып, оның сай-саласын толтырып өскен ел. Бұдан ғасыр бұрын заман шайқалған нәубет шақта әкесі Зәкен елден айырылып, жерден кеткен. Өр Алтайға өткен. Сөйтіп, кенже ұл – бүгінгі Тұрсынхан арғы бетте туды. Онда да Өр Алтайдың саласында, Қара Ертістің жағасында туды. Көзін ашып көргені тау мен дария.

Есін біліп естігені аққан дариядай шұбатылған жыр-толғаулар еді. Тыңдағаны таудай тұлғалар туралы – көкірегін кек кернеген батырлар жайлы аңыз-дастандар болды. Сөйтіп сана түкпіріне қурай сыбызғының құмбыл үні мен кобыз дауысының қоңыр бояуы шөкті. Тұрсынханның Алтайда тууы, ата-бабасынан сол тарихи киелі мекенде болуы өзгеше құбылыс. Өр Алтайдағы қазақтың басқа ұлттармен, халықтармен интеграцияға түспей, өзінің ежелгі ұстанымдары мен психологиясын, тілін, ділін, рухын онаша сақтауы да Тұрсынханның әдебиетке келуге дейінгі алтын мәйегі – тумысына біткен түп тамырының бірі болды. Осының бәрі болашақ талантты жазушының, Тұрсынхан Зәкенұлы деген феномен қалыптасуының негізі – тумысынан белгіленген алтайдай ірге тасы еді.

II. ЕЖЕЛГІ ӨМІР

Тұрсынхан тарихи романдар жазды. Онда да қазақ жазушылары қалам тарта қоймаған XII және VIII ғасыр мен V ғасырларға қарай тартты. Ол уақытта М.Мағауин «Шыңғысқанды» жаза қоймаған. Ал И.Есенберлиннің романдары «Алтын орда» Батуханнан – XIII ғасырдың орта тұсынан бастайтын еді.

Тұрсынхан болса арғы мың жылдыққа қарай тартты. Тарихи романдар жазғанда жазушыға ең керек бір фактор сол заманғы тұрмысты білу, тарихи тұлғалардың дәстүр-салтын, өмір сүруін, қимылын білу. Оның ас ішуін, атқа мінуін, тұрған үйін, көш жеткен мекенін аңдау. Тұрмыстық жабдықтарын, айыл-тұрманнан бастап, астау, күбі, торсық, сабасына, табақ, шара, келі-келсабына дейін тануы керек. Қой қосақтаған он екі құлаш, арқан, шылбыр, көген, бұршақ, қыларқан, қайыс арқан, жүн жіп барлығын білетін кісі болуы қазақ тарихынан проза жазатын кісі үшін аса маңызды. Себебі: әр кейіпкер өз заманынан, өз мекенінен көрінуі керек. Олай дейтініміз, тарихи тұлға жасаған заман түп-түрпатымен бүгінгіден бөлек.

Сол қабылет Тұрсынханға табиғи берілді. Оның тарихи романдарындағы суреттеулер, адам келбеті, ауыл-көлбеті, көштің жүрісі, ат әбзелдері, мінез-құлқы бәрі де нанымды, жағымды шығады. Себебі, осының барлығын Тұрсынхан бала күнінде-ақ өз ортасынан көрді. Қуып жүріп, қой қосақтады, қоз-лақ көгендеді. Ат арқандады, түйе шөгертті, өгіз мұрындықтады, іркіт пісті.

Олай болатыны бағанағы біз айтқан Өр Алтай Тұрсынхан туған – ес бұлған заманға дейін он ғасыр бойы өмір дағдысын тым жанарта қоймаған. Кешегі Алтайдан көшіп Таңғыт тауларын асып Түркияға дейін кеткен шақтағы көш, ол көшті ұйымдастырған буын – бәрі де кемінде бес ғасыр бұрынғы өмір салтындағы кісілер еді.

Тұрсынхан көзін ашып өзін көргенде қос қерегені қапталдап қандап, төрт тең жүкті айқыштап артқан түйе үстіндегі текшеде көрді. Ол көсілген аяғы басқұрмен бастыра байланып, қатар отырған басқа балалармен қоса ырғалып, қалғып бара жатқан кішкентай ұл болатын. Көш ерулер жерге жетіп атан түйені шөгерегенде түйедегі бала бір еңкейтіп, бір шалқайтып барып, жерге жақындар еді. Сөйткен Тұрсынхан суреттеген тарихи романда бұрынғы заман адамдарының жасаған ортада, келбеті сонша нанымды шынайы көрінер еді.

Біз «Ежелгі өмір» деп бөліп алып жазатынымыз Мұхтар Әуезов, Жүсіпбек Аймауытов, Бейімбет Майлин кезіндегі қаламгерлер. Болмаса, 1960 жылдары әдебиетке Қабдеш Жұмаділмен бірге келгендер қазақтың байырғы қоғамынан қол үзіп қалған буын еді. Құрдастары Қабдешті «Қатарымызда қазақтың ең соңғы байлары көрген сен ғанасың» дейтіні бар. Ол шындық болатын. Ілияс Есенберлиннің жеті

ТҰРСЫНХАННЫҢ

Жазушы Т.Зәкен туралы сыр

ғасырды қамтып жазған «Алтын ордасы» мен «Көшпенділерінде» елеулі айырмашылықтар байқалады.

Қабдеш Жұмаділ еркін редакциялаған «Көшпенділердегі» тұрмыс-салт далалық, көшпеді өмір мінсіз, тартымды берілген. Себебі, Қабдештің өз естелігінде жазғандай, Ілияс Есенберлин: «Мен асфальтта өстім. Мына романның тұрмыс-салтқа өгейлеу тұстарына еркін редакция жаса. Қолыңды қақпаймын» дегені бар.

Қабдешке жазып берген қолтаңбасында «осы романға өзімнен артық күш салған Қабдеш ініме» деп жазған көрінеді. Бұлай дегізіп тұрған редактордың ежелгі өмірді білуі.

Ал «Алтынордада» көшпенділерден айырмашылығы олардың көрінеді. Едігені, Токтамыс хандты, олардың жеңіс үнін жасаған тойларын суреттегенде күлкілі тұстар кезігеді. «Алма мойын, қаракер арғымақтар» деген секілді сөз, сөйлемдер жолығады. Жылқыңыз «алма мойын» болмас. Ол арғымақ болса қаз мойын болар еді. «Ұлан асыр той болды» дейді Едігенің жеңісінен кейін «Бес биенің терісінен тігілген сабаға қымыз құйып...» деп жалғасады сөйлем. Ал шын мәнінде,

жылқының терісінен саба тіксе кіші-гірім Бес биенің терісінен саба тіксе кіші-гірім Бес биенің шығар еді. Сабаны тек өгіздің терісінен тігетін. Жылқы терісі суға шыдамсыз болады. Бұл жерде ол кісінің түсінігі «Бес биенің саба-сындай» деген тұрақты сөз тіркесінен келген болуы керек. Бұл бес биенің сүтін құятын деген ұғым. Бір биенен он литр сүт болса, елу литрлік саба деген сөз.

Тұрсынхан жазған тарихи романдарда мұндай тұстар таңғажайып танымдық ұғымдармен тамаша үйлесім тауып, оқырманын ондаған ғасырлық қашықтыққа тарта түсер еді.

III. ТҰЯҚ СЕРПУ ЖӘНЕ АЗАТТЫҚ СӘУЛЕСІ

1970 жылдары Тұрсынхан Ертіс бойындағы Сарғұсын ауылында мектепке барып жүрген. Алтайдағы азаттық үшін отыз жылға созылған толқу бірде жеңіп, бірде жеңіліп, бірде қырып, бірде қырылып саябыр тартса да, тұтылған «бандылар» (батырлар) тобымен Тарымға айдалса да толық тыншымай тұрған шақ.

Құйма құлақ бала Тұрсынхан ел ішіндегі әбігер ала қауыптан Сарсүмбеде болған бүліктің тағы да бастырылғанын, біраз кісінің тау сағалап қашып кеткенін естіп, біліп жүрді. Бұл одан жиырма жыл бұрын азаттығынан айырылып, мемлекеті құлаған Шығыс Түркістан жігіттерінің соңғы тұяқ серпуі еді. Ақын Қызырбек Орал бастаған бір тобы атылатын, Сейітхан Әбілқасымдар Моңғол асып кететін соңғы толқу – азаттық үшін соңғы тұяқ серпу осы еді.

Болашақ жазушы – ол күнде қаншама ұлы мұраттар үшін жан қиған жігіттердің, жанталасқан уақиғаның жанында ойнап жүргенін еркін сезіне қоймаған шығар. Сонда да бала түйсік тұқы, тәуелсіздік үшін күрес ұғымы қылаң бергені анық еді.

Бұл кезде ересек жұрттың бәрі де ертегідей ерлік пен тәуелсіз елдіктің тірі куәлері болатын. Осындай ортада өмір сүру азаттық түсінігін, тәуелсіздік танымын, батырлық ұғымын ойға орнықтыра жүсетін. Оның жеңісі мен жеңілісін, күреске жетелеген мақсатты, бостандыққа деген талпынысты шексіз бейнелейтін. Соның бәрін Тұрсынхан естіп қана өскен жоқ, шет жағасын көрді. Сондағы батырлардың достарын, соңғы қалдықтарын,

сол көтеріліске қатысқан кісілерді көріп сөздерін естіді. Қолдарына су құйып, батасын алған кездері болды.

Бұл талапты ұлдың жүрегіне үміт еккен, бостандық сезімнің түйсігін түсірген алғы шарттары болатын. Ойлап тұрса бостандық пен тәуелсіз мемлекеттік деген қасиетті құбылыс қолдан шығып кеткеніне көп болмаған секілді. Ұзай қоймаған шығар. Қайтарып келуге – қалпына келтіруге болатын сыяқты. Оны – азаттықты, тәуелсіз мемлекеттікті осы жұрттың үлкендері түгел көрген. Түрні таниды. Тұрсынханның тумысындағы үшінші үлкен сый ол – санасындағы тәуелсіздік танымының табиғи орнығуы. Жасы отыздан асқанда Қытайдағы қазақтардың 1930-1940- жылдардағы ұлт азаттық күресі туралы кандидаттық диссертация қорғап, «Жоғалған республика» деп кітап жазса ол сана – ол ғайыптан келген жоқ. Сол бостандық ұғымын жасаған орта, туған топырақпен танығаннан.

IV. КӘСІБИ ТАРИХШЫ БОЛУ

Бір киелі рухтың, бір күдіреттің тұрсынхан талантты тура бағытқа түсіріп отырғаны анық секілді. Оның болашағына тап келген тағы бір теңдессіз сый тарих мамандығын оқуы, тарихшы болуы, ондада тарихтың тым

саясиленбаған тарихи деректерді түбірінен тануға бейімделген тұсында оқуы. Оны Қытай тарихшыларынан ғана емес ұйғыр тарихшыларынан да оқуы.

Шыңжаң университетінің тарих факультетіне 1979 жылы он жеті жасында барған Тұрсынхан Шыңжаңдағы барлық саяси науқандар тоқтап, теріске шығарылып, ғылым-білімге, шындыққа бет бұра бастаған реформа заманда оқуға келді. Бұл кезең оның тарихты түп-тамырынан тануына үлкен мүмкіндік берді. Болашақ тарихи романдарының кейіпкерлерін ол сол уақытта таныды. Ол кейіпкерлері жүрген алқапты, шеп құрған даланы, бекінген тауларды, мыңдаған онмыңдаған шақырым жорық жолдарын сол тұста аңдады.

Әсіресе, дербес мемлекеттіктен үмітті ұйғыр ұлтынан шыққан ғалымдар ұйғыр-түркі тарихын айтқанда бағдарламадан ауытқып, жеке зерттеулері мен өз арман-мұраттарына, өткен шақтың өкініштеріне бойлап сөйлейтін. Батыс, Шығыс түркілерінің, Қарахан, Көкорта, Ақорта, Әмір темір, Алтын Орда қателіктеріне, Осман империясының қуатты шағында шығысқа – ежелгі мекенге қайырылмай батыспен ғана болғанына дейін күрсініп, күніреніп тұрып айтатын. Сол ұстаздарының өкініші Тұрсынханның романдарында Ідік құт, Қашқар, Қотан атауларымен елеулі орын алды.

Шыңғысханға бірігіп тойтарыс беру туралы Күшліктің хатын өкелген елшілердің басын кесіп Шыңғысханға жіберген Ідікқұт жұртын Найман әскері келіп талқандағанда Зүпәр абыз «Қанша рет сатылдың Ідік құт, қанша рет шабылдың Ідік құт! Ел болмайсың-ау!» деп зарлайды. Қашқар мен Қотанды тыныштандыруға барған Күшлік бұл елге Отан да, ұлт та емес, керекті дін ғана екенін көріп, қатты күйінеді. Мешіттерін өртеп, имамдарды үзкіп қойып сол амадектің тыңғысынан да тізіп жеріп дарға мемлекеттің бас тарт, дінінде қала бер!» деген жарлығы болғанын тігісін жатқыза жазады.

Бүгінгі Ұйғыр атанған Ідікқұттар содан бергі сегіз ғасыр бойы мемлекет емес, дін сақтаумен келе жатыр. Тұрсынхан осы бір қарама-қайшы дәйекті деп басады. Бұл үрдістің – халқы дінді ең биік құндылық танудың мемлекеттіктен айыратынын маңзейді. Бізде де қыран қонған Көктудың түбіне жиналған қазақтан гөрі, «Құран» тұрған көк мешітке жиналған жастарымыздың неше

есе көп болуы бүгінгі біздің мемлекетіміз үшін де аса қауіпті құбылыс екенін ішара етеді. Оны биылғы қаңтар қырғыны да дәлелдеген-ді.

Тұрсынханның тарих факультетіне түсуі, ондағы қарама-қайшы көзғарастағы әр ұлт ғалымдарынан әр алуан тұжырымда сабақ алуы таланттың тумысына уақыт тартқан тамаша сый еді. Ол ұйғыр ұстаздарынан алған білімін «Көкбөрілердің көз жасы» романында көркем әдебиетпен көмкерді. Сондай бір қайырыммен ұстаз алдындағы шәкірттік борышын да өтеді.

V. ТАРИХҚА ТЕРЕҢДЕУ ЖӘНЕ ЖАЗУ ТАЛАНТЫ

Кейіпкеріміз тарих мамандығының бакалавр дипломын алған кез Шыңжаңдағы қазақтардың ес жиып, өткен-кеткенін түгендей бастаған уақытына тура келді. Қазақ тіліндегі өлкелік облыстық газеттерді айтпағанда, «Шұғыла», «Іле айдыны», «Іле жастары», «Алтай аясы», «Тарбағатай» аталатын әдеби журналдар да жарысып шыға бастаған. Бұл ондағы қаламгерлер жарамды жазса шығармасын жариялауға жеткілікті кеністік еді.

Қажықұмар Шабданның әйгілі «Қылмыс» романының алғашқы екі томы, Жұмабай

дармен астасып жатқанын түсінікпен сезе қоймас еді.

Кейінде бұл повесті «Жұлдыз» журналына жариялаған Мұхтар Мағауин: «Аттылары өзінше жазыпсың!» деп, жазушыны сүйіне құттықтағаны бар. Қазірде бұл шығарма романға айналып ауқымдана түскен. Ал біз үшін жастық шағымызда танысқан қыз сияқты хикаят бейнесі айырықша сұлу қалпында қалды. Осының өзі тұрсынхан тумысындағы Тұрсынхан танымның, Тұрсынхан талантың ешкім қайталай алмас өмір жолы және ешкім қайталай алмас талғам биігі еді.

VI. АЗАТТЫҚ ТАҢЫ АТҚАНДА

Егер тарих білгірі мемлекеттігі қолдан кеткен ұлттың баласы болса оның бар аңсары арғы заманда қалған азаттығы, елдігі болар еді. Ол орайлы жердің бәрінде осы тақырыпты айтар да отырар еді. Егер ол тарихшы бола тұра оған қоса талантты жазушы болса, ол отыз жасқа қарағанда Отанында азаттық таны атса, кешегі ұлы тұран даласына тәуелсіз мемлекеттігі орнықса ше? Онда оған қандай бақыт келгенін, қандай шабыт бергенін, қандай күш-қуат бергенін еш таразы тарта алмас еді.

ғанибет. Оның қалай терең тебіренетінін, шабыттанатынын шалкитынын бірге жүріп көріп-білу де қызық. Біз талантты тарихшы, шебер жазушы Тұрсынхан Зәкенұлының сондай бақытты сәттерін, шабытты шақтарының бәріне куә болып, бірге келе жатқан сырлас достарымыз.

Тұрсынханның тумысына қиуадан қиысып келіп бұйырған, оған сұрапыл шабыт берген өлшеусіз бақыт ол — Азаттық таңы. Ең бастапқы ұстаным өзгерген жоқ. Бүгінгі тәуелсіз мемлекет құрушы ұрпаққа оның өткен шақтағы елдік, ерлік тарихтың көркем әдебиетпен көмкере түсіп жеткізу сіре, мұраттардың асылы шығар. Шынында бұл қызмет Тұрсынханның тарихшылығына да, жазушылық талантына да тап келер — сол ғана көтере алар жүк еді.

Бірде «Балқан тауға барғандарды» сөз еткен Мұқтар аға Мағауин: «Арғы бетте жүріп те мынадай повесть жазған екенсің. Еліңе келдің. Енді роман жаз» деді. Бұл үлкен мотивация еді. Бағана Жазушылар одағына кіре берісте жолыққан Қабдеш аға Жұмаділ де: «Оқыдым. Кесек шығарма. Сәтті шығыпты. Сірә, арғы беттен енді келетін әдебиеттің көшін былай сен бастайтын шығарсың» деген.

Аңқылдаған Тұрсынхан осы сөздерді ары қарай ағайындарға айтып, арғы-бергі

Одан соң хикаяттағыдай батыр Аттиладан емес, енді бала Аттиладан бастап жазуға жол ашылып еді. Тағы бір тарихи роман деңіз. Біз осы мақаламыздың екінші бөлімінде айтқанымыздай, Ілияс Есенберлиннің «Алтын Орда» көп томдығы ХІІІ ғасырдың отызыншы жылдарынан басталады. Ал «Көкбөрілердің көз жасы» оған қабаттаспай сол ғасырдың жиырманшы жылдармен аяқтайды. Романның соңында Күшлік ханның Сарал батыры Сарыарқаның шетіне ілініп, «Шапқыншылар келер, кетер, отан кетпес орнында қалар» деп тыртықтарын ырсытып күрсіндетіні бар. Романдағы жазушының жанынан қосқан көркем кейіпкер осы Сарал батыр және сәтті шыққан бейне. Романның ұйтқылық ортасы Найман ордасы ғой. Таянхан, Бұйрық, Көксау Сауырық, Керей ордасынан Тұғырылхан, Сәнгүн ханзада, Шыңғыс хан ордасы мен Меркіт Тоқтабекхан, Қолтуған мерген, Кидандардың Гөр ханы, Жегелу уәзірі. Бұлардың бәрі де сәтті бейнеленеді. Мұнда ежелгі өмір дағдысы да проза жанрына тән тәсілмен еш мінсіз суреттелгеніне тоқталдық. Біздің ойымызша, романдағы басты тұлға — Күшлікхан. Найман ордасы құлаған соң Шыңғысханға түз дала түгел тізе бүккенде оған өлгенше, басын бергенше берілмей күрескен Меркіт Тоқтабек пен осы Күшлікхан ғана. Күшліктің жанкешті күресі мен батырлығы, айлакерлігі, қайсарлығы жан толқытады. Сонан соң жаңағы Сарал. Роман жазуда Тұрсынханның өз тақсұты, өз мәнері сүйспеншілік. Бұндай үлгі кейде әлдебиет теоретиктеріне ұнай бермеуі де мүмкін. Бәрі де бір қалай жазу — жазушының шабыты, таланты, ой қисыны және жүрек қалауы белгілейтін құбылыс. Ол — жүрекке бағынып жазады. Тұрсынхандық туынды — «Аттила — Балқан тауға барғандар», «Мәңгі тас», «Көкбөрілердің көз жасы» роман трилогиясы V — ХІІІ ғасырларды қамтып, Қазақ тарихи романдарының ту бастауында тұрған мұзартты биіктер екенін қазақ біледі.

Тұрсынхан таланттың бірге өскен досы ретінде — әдебиет тану мамандығымыз, тұлғатану табиғатымыз болғанда, басты белгіміз ақындық деп білеміз. Сөзіміздің соңын өлеңмен өрсең.

Түп тегін — Алтай қонған ұлыс еді.
Алынбас камал еді, құрыш еді.
Жалынып мың жыл күткен жалғыз ұлдай.
Алтайға сен келгенің ұлы іс еді.
Көтеріп құрсағында тоғыз ғасыр,
Бұл Алтай туған сынды — ұлы сені.
Алтайдың жонын жайлап, төсін қыстап,
Аршайын түгіндетіп, етінді ыстап,
Ертөтік сыяқтанып тез есейдің
Мың жылдың әр бір күнін есінде ұстап.
Жазылып жауынгер рух жалпақ жоннан
Жан-жаққа тарап жатты қосынға ұқсап.
Тебірендік сен үзіліп, мен де үзіліп,
Толқыды дос сүйініп, ел қызығып.
Әу десен Алтай тауда көшпенді,
Бүе десен Қараертте сен бұзылып.
Санана өткен шақтан дауыл соқты,
Шарпысып арғы кешу, бергі қызық.
Бұдан да мың жыл бұрын сегіз ұл ек.
Бір туған бір мақсұттан егіз ұл ек.
Таманда «Көк бөрінің көз жасынан»,
Жүректі соғып еді теңізі кеп.
Отан азат болғанда Бар қазаққа
«Көкту үшін жан пида»дегізіп ек.
Алтайда алпыстағы абызына
Қабылда сынарыңның лебізі деп.
Келеміз бір уақытты бір кешіріп,
Келеміз бір үлгеріп, бір кешігіп.
Алтай тау арқамызды тірелегенде,
Төгіміз бір көсіліп, бір лепіріп.
Ертіс пенен Елібінің құйғанына
Қараймыз үкі ойменен бірге тұрып.
Алтай ол бітпейтұғын белең-белең.
Құлын ең белең сайын елдеген.
Кезеңі асқан сайын биіктеген,
Өзені кешкен сайын тереңдеген.
Орманы кезген сайын қоюлаған
Жазасың қою түсті өлеңменен.
Кешуде Таян ханнан қалған Алтай,
Бүгінде Оралханнан қалған Алтай
Бір күні қалады ғой сенен, менен.

Алмас АХМЕТБЕКҰЛЫ,
ақын, мәдениет қайраткері

ТУМЫСЫ

Білелдің «Жондағы жорықтары», Жақып Мырзаханның «Арман асуы», Ғалым Қанапияның «Тасқыны» бастаған ондаған роман жарық көрген кез болатын.

Университет оқып жүргенде алғашқы өлеңдері жарық көріп, жас ақын ретінде танылып қалған Тұрсынхан жұмысқа тұрған. Оның «Алтай аясы» журналында еңбек жолын бастап, «лирик жазушы» атанған Жақсылық Сәмитке шәкірт болған шағы.

Ол уақытта әдебиеттен гөрі тарих тақырыбына жазған мақалалары, ондағы қытай ироглифтерін ең ежелгі тасқа басылған түп нұсқадан танитыны Тұрсынханды Алтайға тоқтап ады. Үрімжідегі Тарихи мұраларды зерттеу орталығы ат-түйедей қалап алып кетті. Ол одан ары Бейжиндегі Халықтар Университетіне барып, шағатай тілін оқуға жалғасты.

Енді қараныз, «Мәңгітас» романы Күлтегін, Тоникөк жасаған дәуірге қарай тартады. Осындағы Тонық «Ел болу, ел сақтау» ілімін, «Мәңгілік ел» мұратын қытайда алған білімімен түптейді.

Ойлап қарасаң, Тұрсынхан да сөйткен екен. Ол өз тарихын — мың жылдықтар қаптарында қалған елдік, ерлік мұраттарын тауып, оны жаңғыртудың өзіндік әрекеттерін жасаған екен. Жиырман бестегі жап-жаңа Тұрсынхан деген баланың «Балқан тауға барғандар» атты ауқымды хикаяты «Шұғыла» журналына шыққанда былайғы қазақтың санасын мың жылдарға қуып салған болатын.

«Барар жерің балқан тау. Ол да біздің барған тау» деп жеп-жеңіл мақалдай салатын жұрт, ол жаққа қашан барып, не бітіріп жүргенін енді білгендей еді. Ол — өз романы «Мәңгі тастағы» Тонық көк кейіпкері сияқты кісі. Ал білімді қайдан алсаң да қайырылып келіп, халқыңның қызметіне жарату жанкешті рухпен ғана келетін еңбек.

«Балқан тауға барғандар» повесін жүз мыңдаған кісі оқығанына сенімдіміз. Шығарманың әр тұсынан үзіп алып әңгіме ететін олар жазушы қиялынан туған көркем эпизодтарды шынайы қабылдайтын. Бүкіл Европаны тізеге салған Аттиладаның өліміне күйініп, оның жерленген тұсын әңгімелеп толқитын Дунай өзенінің бір арнасын бұрып салып, дария түбінен қазған шыңырау көрге алтынмен аптап, күміспен қаптап, темірмен құрсап, Еділ патшаны қойып жатады. Сол сәтте өмірі Еділдің жанында өткен Белбиі карт бетін тіліп, көзін ағызған беті шыңырау көрдегі темір табытқа өзін лақтыратыны бар. Осы тұсқа келгенде хикаятты әңгімелеген топ ауыр күрсініп үнсіз қалар еді. Олар түпкі түйсігінде тірілген бір мақсұттың мың жыл-

«Менің жарқын досым-ай,
Өр Алтайда түлеген.
Жарты ғасыр тойында
Саған жаздым бір өлең.
Отызға сен толғанда
Отыз еткен болған да.
Өйтпегенде Түкем-ау,
Қалай өмір сүрер ең?!
Сүюші едің жүгініп,
Сор топырақ даланды.
Сүюші едің бүгіліп,
Әжім жүзді аңанды.
Сенің арман мұратың
Көкте көшкен бұлт сынды
Кең даланың аспанын
Кернеп кетіп барады.
Киен сенің Көкбөрі
Желе жортқан жоны тік.
Кейіпкерің Көктүрік
Елетміш пен Тонықұқ.
Тәнің мұнда тұрса да,
Жаның жетер мың жылға
Қаландыңды сілтегің.
Қаландыңды сілтегің.
Күлтегін мен Инаныш
Жиі кіріп түсіне.
Сауырықтың тұлпары
Сарыарқада кісіней.
Кейде жарқын көңілмен
Жалт қараған сәтінде
Көрінесің көзіме
Мың жасаған кісідей.
Қатар жүрген кісінің тәуелсіз
топырағын, азат отанын, ел-жұртың
қалай шексіз сүйетініне куә болу да

беттегі ағаларының «Көңілін ауыртып алғаны» бар. Солайда бұл сөздер — классик ағаларының жас жазушыға берген бағасы әрі оған артқан ауыр міндеті болатын.

Азаттықтың алғашқы жылдарындағы аласапыран шақты Тұрсынханды жұрттан бөлек жазу үстеліне отырғызған себептердің бірі осынау ұлы жазушылардың одан күткен үміті болғаны анық. Жұрт жалы жығылып жанбағыспен жүргенде ол — «Көкбөрілердің көз жасын» азаттықтың алғашқы он жылдығындағы ең озық романды жазды. Оны халық құшырлана оқыды ма, оқыды. Мемлекет бағалады ма, бағалады. Бас бөйге алды ма, алды. «Мәңгі Тастың» жазылуына да әсер еткен құбылыс — Көк тастың — Күлтегін — түркі уставы жазылған мәңгі тастың дәлме-дәл көшірмесінің Астанаға жетуі. Жазушының сол салтанатты уақиғаның ортасында жүруі. Отан азаттығының он жылдығы тұсындағы осынау еңбек Тұрсынханды тұрсын әсерге бөлеп жазған «Балқан тауға барғандар» хикаятының романға айналуы да тәбиғи құбылыс. Ол енді шет елдегі жас магистрант емес, тәуелсіз елдің еркін қаламгері, тарих ғылымдарының докторы, профессор, романы бәйгеден келген бабы бөлек жазушы еді. Оған қоса Аттила туралы кітаптар жазған ағылшын, француздарды — Буве Ажан-Морис, Джон Манды, Аттиланьы жазған, оған елші болып барған ежелгі Рим тарихшысы Приск Панийскийді оқығаны.

КАК КАЗАХСКИЙ СТАЛ ТЕНЬЮ

В СССР на системной основе в течение длительного времени проводилась политика по ослаблению, подавлению и ограничению казахского языка в нашей республике. И когда противники государственного языка сейчас выступают против его использования, то они лишь подтверждают результаты советской языковой политики: казахскому языку искусственно перекрыли доступ к передовым для того времени процессам, индустриализации, и он оказался на обочине истории.

АНАЛИЗ ПОЛОЖЕНИЯ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА В СССР

Положение казахского языка в РК стало «феноменом» не только у нас. Оно под пристальным вниманием и зарубежных специалистов, прежде всего в РФ, нередко становясь орудием политическим интригам. Достоинство сказать, что ни в одной республике СНГ государственный язык не находится в столь плачевном состоянии, а попытки повсеместного внедрения его в делопроизводство пока не дают результатов, а попытке процессу есть сопротивление определенной части населения.

В самом Казахстане широко распространено мнение о неспособности казахского языка исполнять конституционные функции: мол, язык скотоводов изначально не приспособлен к оседлой, индустриальной жизни, науке, бизнесу, законодательству, к всевозможным инновациям и технологиям.

В самом деле, если язык не развивать, методично сокращать его функции и отстранять от делопроизводства, политического, экономического, научного, культурного, то естественно, он потеряет и старые позиции.

Анализ первопричин особенно актуален в эпоху глобализации для определения путей развития языков в быстро меняющемся мире, не говоря о конфронтации языков.

Статус русского языка как общегосударственного был закреплен в основных государственных законах Российской империи. В середине XIX века в Степи было ликвидировано ханское правление. Хотя язык Пушкина не получил большого распространения в Степи, делопроизводство и общественная деятельность стали вестись на русском языке, вытесняя казахский язык в сферу частного, семейного общения.

Кардинальные изменения произошли в советское время, когда русский язык был де-факто не только официальным, но со временем и языком образования, СМИ и т.д.

При этом в «позднее» советское время государственный язык законодательно не был закреплен ни в Конституции СССР, ни в Конституциях союзных республик, за исключением закавказских республик.

Конституционная норма о языках отсутствовала, чтобы не

было законодательного противоречия известным языковым принципам Ленина от 18 января 1914 г.: «Мы не хотим тольконости. Русскому народу, русской демократии — этого не нужно. Он не признает никакого национального угнетения хотя бы и «в интересах русской культуры и государственности». Вот почему ему не признает никакого национального угнетения хотя бы и «в интересах русской культуры и государственности». Вот почему ему не признает никакого национального угнетения хотя бы и «в интересах русской культуры и государственности». Вот почему ему не признает никакого национального угнетения хотя бы и «в интересах русской культуры и государственности».

В СССР сделали все наоборот: ввели обязательный русский государственный язык при сокращении национальных школ.

Правда, вначале с приходом советской власти казахскому придали статус государственного языка. Декретом КирЦИКа от 22 ноября 1923 г. «О введении делопроизводства на киргизском языке» органам на местах предлагалось ввести с 1 января 1924 г. казахский язык в делопроизводство учреждений уездов и волостей, населенных преимущественно казахами. В смешанных по национальному составу уездах и губерниях ведение делопроизводства предусматривалось на русском и казахском.

С 1926 г. стали замещать работниками, владеющими казахским, решающих должностей в госаппарате, что способствовало становлению национальных управляющих кадров. Языковая политика 1920-1937 гг. харак-

теризуется паритетным казахско-русским двуязычием. Этот паритет был зафиксирован и в Конституции Киргизской (Казахской) автономной республики. На это время приходится и расцвет казахской литературы.

ЯЗЫКОВАЯ МИНА БЫСТРОГО ДЕЙСТВИЯ

Однако параллельно такой языковой политике проводилась другая внутриязыковая «интервенция» под громкими лозунгами борьбы с неграмотностью, религиозными предрассудками, приобщения к плодам цивилизации — смена графики. Принципиальными противниками перехода с арабского алфавита на латиницу были представители «Алаш-Орды» во главе с известным политическим деятелем, выдающимся лингвистом Ахметом Байтурсыновым.

Реформа казахского языка, начатая Байтурсыновым в начале прошлого века, была многообещающей. Модернизация казахской письменности на основе арабицы, известной как «Төте жазу» (быстрое письмо), учитывала фонетическую природу языка и была вполне конкурентоспособной. Она используется до нашего времени казахами Китая.

Вопреки ленинским принципам, уже на заре советской власти были заметны ростки языковой экспансии с последующим изменением фонетической, лексической, семантической основы казахского языка с помощью

двойной смены графики. Кроме СССР, такая губительная для языка практика никогда и нигде не применялась — дважды язык начал изучение своего народа с «чистого листа» в условиях нехватки подготовленных учителей и учебников и терял связь с наследием прошлого.

А. Байтурсынов был против латинизации, ибо последующий переход на русский алфавит: до латиницы исподволь готовилась языковая и идеологическая база перехода на письменность «великих Ленина и Сталина». Поэтому-то основатель казахского языковедения предлагал сразу перейти на кириллицу без латинизации.

Байтурсынов обоснованно выступил против русификации казахского языка, в том числе против чрезмерно большого количества заимствований из русского языка, предлагая заменить их словами из других языков, прежде всего тюркских.

Многие национальные проблемы, обсуждаемые ныне, поднимались в среде казахской интеллигенции в первые годы советской власти. Но их разрешение в корне были прерваны политикой русификации в области языка, культуры и репрессиями против деятелей «Алаш-Орды».

Советское правительство приступило к реализации плана ускоренного сближения и слияния народов в «единую советскую нацию». С 1932-1933 гг. кампания по латинизации пошла на убыль, а в 1935-м начался процесс перевода языков народов СССР на кириллицу.

Пожалуй, первым докумен-

том второй буквенной реформы стало постановление Президиума ЦИК СССР от 1 июля 1935 г. о переводе Севера. В газетах появились многочисленные письма-обращения рабочих и колхозников, заявляющих, что латиница им не подходит и выражающих желание перейти на кириллицу. Именно к середине 30-х годов у руководства страны созрел план перевода всех языков народов СССР на письменность на основе кириллического алфавита.

Так была подготовлена основа к следующей языковой «операции» — к принудительному переходу к русскому алфавиту. Переход на кириллицу в 1940 г. «ознаменовался» тем, что за основу взяли русский алфавит целиком со специфическими русскими буквами (ь, ъ, ё, ц, ч, щ, э, ю, я, которые отсутствуют в казахском языке) для написания т.н. заимствований из русского языка. А на деле иноязычных, т.е. русских слов. Раньше естественные заимствования, вроде бөрене, жәрменке, жәшік, кәмпит, кереует, самауыр и т.д., вошли в лексический состав

языка. В советское же время в нарастающем темпе в казахском языке образовался целый пласт русских слов. Он не только обеднил язык и превратил его в «казахско-русский диалект», но и вызвал «эрозию» языка.

1937-1938 гг. — это годы не только политических репрессий, унесших жизни видных казахских политиков, писателей и ученых. В принятой в 1937 г. Конституции КазССР уже не было статьи о государственном языке. К тому же после голода 1932-1933 гг. число носителей казахского языка значительно сократилось.

А 13 марта 1938 г. принимается Постановление СНК СССР, ЦК ВКП(б) N 324 «Об обязательном изучении русского языка в школах национальных республик и областей». Постановления по русскому языку были приняты в 1948, 1967, 1978, 1983 гг., но при этом языки других национальностей не были удостоены такого внимания. Согласно постановлению изучение русского языка началось со 2 класса (с 1948 г. русский язык изучается со второго полугодия 1 класса), большое внимание уделялось изучению русской литературы, обычно на русском языке. Все это способствовало лучшему овладению учащимися русским языком.

«ВЕЛИКОГО И МОГУЧЕГО»

КАК СДЕЛАТЬ НАСЛЕДИЕ НА АРАБИЦЕ НЕДОСТУПНЫМ

Такая двухэтапная смена алфавита была одним из методов антиисламской борьбы, а также борьбы с письменным наследием на арабской графике. Первый этап этой акции был осуществлен с середины 20-х годов по начало 30-х. В это время латинский алфавит вытеснял арабский. На втором этапе, который длился до конца 30-х годов, полностью завершилась русификация алфавитов народов СССР, традиционно исповедующих ислам.

Можно лишь догадываться, сколько средств и сил ушло, чтобы создать новый алфавит, напечатать на нем учебную и прочую литературу, а затем через 10 лет это повторить, заменив латиницу на кириллицу. Зато такое переписывание книг было блестящей стратегией в плане идеологической борьбы с тем, чтобы уменьшить доступность литературы на арабской графике. Освоившие кириллицу школьники с большим трудом

читали латинизированные издания прежних лет. А арабская графика для них совершенно недоступна. Таким образом, старые и, соответственно, идеологически чуждые книги становились невостребованными, их не умели читать.

В условиях разгула террора 30-х годов и уничтожения не только политической, но и научной элиты народов СССР, никаких дискуссий по этому поводу уже не разворачивалось. Не было и достаточной научной проработки вопроса, а вся кампания ограничилась рядом выступлений в печати с одобрением этой идеи. После решения ЦК ВКП(б) и СНК СССР проблема перехода на новый алфавит была поставлена чисто технически. Начавшийся в 1939 г. переход на кириллицу в некоторых местностях осуществили с гигантской скоростью — за три месяца!

К тому же случайно или намеренно, создавая кириллические алфавиты, составители допустили ошибки, и в результате одни и те же графемы в разных тюркских языках стали обозначать разные звуки. Специальная комиссия АН СССР в течение 40 лет так и не смогла привести их в соответствие.

Это небывалый случай — «подтягивать» фонемный строй

языка до строя иноязычных слов! Заимствования из русского языка остались — чужеродными; по этой причине божественство из них не используются в поэзии, художественной прозе, заметно обедняя ее язык. Кроме нарушения фонетики, орфоэпии и синтаксиса, эти слова снижают функциональные возможности языка и препятствуют естественным заимствованиям из других языков.

Хотя не было специального закона о государственном языке, введение русского языка как такового проводилось с помощью перевода школьного, особенно вузовского образования на русский язык.

В итоге, чтобы сделать покупку в магазине, обратиться к врачу, получить образование и работу, т.е. элементарно выживать, необходимо было знание русского языка. Такое насильственное внедрение языка: хочешь заработать на жизнь — учи русский язык. Не было никаких убеждений «Прочтите Достоевского и Чехова в оригинале». Было краткое «Говори по-русски!» и точка.

13 апреля 1938 правительство Казхстана приняло постановление N 353 «О реорганизации национальных школ», которое стало руководством в деятельности Наркомпроса. Так называемая «реорганизация» заключалась, по сути, в ликвидации всей построенной в годы советской власти системы образования на национальных языках, прежде всего, школьного образования.

КАК КАЗАХСКИЙ СТАЛ ТЕНЬЮ «ВЕЛИКОГО И МОГУЧЕГО»

После войны 1941-1945 гг. началось открытое наступление на казахский язык: начали резко сокращать школы с казахским

языком обучения, увеличивать количество яслей и детских садов с русским языком общения, в армии единственный язык — русский.

4 июня 1955 года вышло Распоряжение Совмина КазССР «Об освобождении от обязательного изучения казахского языка в русских школах» за подписью Председателя Совета Министров КазССР Динмухамеда Кунаева. Это окончательно закрепило доминирующее положение русского языка уже в среднем образовании.

Кроме русского, все языки, признавались бесперспективными. Степень владения другими языками никак не отражалась на продвижении по служебной лестнице. Такие распоряжения и были официальными законами о продвижении русского языка как государственного в КазССР.

В итоге 1960-ые гг. закрылись сотни казахских школ по всей республике, возможность получения высшего образования только на русском языке (исключение составлял лишь ряд специальностей, таких, например, как «Казахский язык»).

А в 1970-ые гг. делопроизводство и обслуживание в госорганах было искоренено на русском языке. Трудоустроиться без знания русского языка можно было только в ауле с казахским населением — было требование знать, говорить, общаться на русском языке от всех, независимо от возраста и пола.

Такая политика подкреплялась большой идеологической работой, целью которой была в привитии коренному народу неполноценности его языка и культуры. Приблизительно в это же время открыто ставился вопрос о том, чтобы сделать казахскую прессу поголовно переводной с русского, в прямом смысле — тенью «великого и могучего». Этому способствовали масштабное освоение целины и демографическая ситуация в республике: по переписи 1959 г. казахов в Казахстане было 2 млн. 787 тыс. человек, т.е. всего 29% от общей численности населения.

С каждым десятилетием, годом все меньше и меньше остается знатоков богатого языка рубежа XIX-XX вв. На нынешнем языке уже трудно создавать произведения на уровне казахских классиков. О современности невозможно писать без современных понятий, а они в основном русские слова.

Если в литературе для взрос-

лых как-то еще можно писать, «избегая» их, то в детской литературе это невозможно — недаром она в упадке. Ибо ее специфика в знакомстве, назывании объектов окружающего мира, а многие обозначения — русские слова, которые отличаются фонетически, ритмически и т.д., что делает их использование в художественной литературе «нерентабельным». Например, на улице: тротуар, экскаватор, троллейбус, подъезд и т.д. Дома: телевизор, люстра, душ, компьютер и т.д. Одежда: юбка, туфли, костюм, галстук и т.д. Игры: спортивные названия и термины в основном из русского языка. Т.е. элементарное лексическое «истощение».

«Привязанность» казахского языка к русскому — графически, лексически, стилистически и т.д. — привела его к изоляции. Иначе и быть не могло: для изучения иностранных языков на казахском языке в советское время не создали никакой базы — ни словарей, ни учебников, ни преподавателей.

Иностранные языки и литературу изучали опосредованно — через русский язык, т.е. для этого надо было хорошо владеть русским языком, притом к 5 классу, когда начинали изучать иностранный. Возможно, по этой причине большинство представителей казахской творческой интеллигенции не владеют иностранными языками. Что в свою очередь повлияло на качественную составляющую казахской литературы, публицистики, науки. И, наоборот, владеющие иностранными языками не знают казахского языка — между ними есть барьер или посредник в виде русского языка.

ПРИШЛО ВРЕМЯ ВЛАДЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМ ЯЗЫКОМ

К обязательному изучению русского языка добавилось скачкообразно (в 1939, 1957, 1969, 1983) сворачивание делопроизводства на казахском языке в сельских районах (в городах делопроизводство изначально было на русском языке), закрытие школ с казахским языком обучения. В итоге русский язык использовался и используется повсеместно — в 50-ти сферах жизнедеятельности, в то время как казахский — всего в 10-ти.

Ликвидация неграмотности, объявленная декретом Ленина, обернулась для казахов забвением родного языка и культуры, которое продолжается до сих пор. Казахскому языку искусственно перекрыли доступ к процессам, индустриализации, и он в советское время оказался на обочине истории.

С приобретением независимости была основная задача — открыть доступ казахского языка к сфере высшего образования, науки, к новым технологиям, интернету и т.д. В то же время за годы независимости была политика щадящего, либерального режима внедрения казахского языка как государственного. В

Aa	Ba	Cc	Çç	Öd	Ee	Əə
Ff	Gg	Qq	Hh	Ii	Jj	Kk
Ll	Mm	Nn	Ŋŋ	Oo	Өө	Pp
Qq	Rr	Ss	Şş	Tt	Uu	Vv
Xx	Yy	Zz	ƷƷ	bb		

стране дипломатично, не радикально возрождали и возрождают язык, который дает гарантию сохранности казахов как нации, и возрождают его тем путем, который сохраняет мир и согласие в стране. Не говоря о том, что государственный язык является одним из основополагающих признаков независимости республики.

Однако до сих пор немало граждан республики не владеют им даже на разговорном уровне.

Конечно, нельзя отрицать заметное расширение применения казахского языка, особенно в системе среднего и высшего образования — в настоящее время около 70 процентов занятий в школах проходят на казахском языке. В 2022 году в школу впервые пошли 400 тысяч детей. Из них 70% выбрали обучение на казахском языке.

Сфера обслуживания постепенно переходит на государственный язык, например язык обслуживания в ЦОН — в основном казахский язык. Работодатели стараются больше набирать персонал из числа владеющих казахским языком, в противном случае они останутся без клиентов или с ограниченным их числом, потому что растет количество казахоязычного населения. В парламенте, правительстве казахский язык тоже востребован.

Пришло время реального владения государственным языком, в том числе и среди представителей диаспор. Если коренное население в основном двуязычное, то многие представители этнических групп до сих пор не владеют бытовым казахским языком. Это основная проблема для становления казахского языка как государственного.

РОССИЯНЕ В КАЗАХСТАНЕ: НАМ ГОВОРИЛИ ДРУГОЕ ОБ ЭТОЙ СТРАНЕ

С чем сталкиваются и что говорят россияне, уехавшие в Казахстан после мобилизации в РФ, о стране, людях и о том, как их принимают. DW поговорила с некоторыми из них. Пересекающих российско-казахстанскую границу граждан России стало заметно меньше. По информации пограничной службы Казахстана, последние дни количество прибывающих россиян колеблется в пределах 4-5 тысяч человек в сутки. Сразу после объявленной Путиным «частичной мобилизации» границу Казахстана ежедневно пересекали 8-10 тысяч граждан Российской Федерации.

ЦЕНТРЫ, ГДЕ РОССИЯНАМ ОКАЗЫВАЮТ ПОМОЩЬ

Власти Казахстана стараются максимально помочь релокантам из России обустроиться в стране. Спустя два дня после массового перехода границами Республики Казахстан, число которых достигло 200 тысяч человек, во всех крупных городах страны были открыты специальные Центры обслуживания населения (ЦОНы), где гражданам России стали выдавать ИИН (индивидуальный идентификационный номер. - Ред.). Именно ИИН позволяет получить действующую как внутри страны, так и за ее пределами банковскую карту, найти работу и получить большой спектр различных услуг.

«Сейчас народу меньше стало. Вчера ИИН получили 1800 россиян, а неделю назад в день было по 2500 человек. Но очередь идет быстро. Надо только получить талон в электронном терминале и подождать 15-20 минут. Наверное, через неделю уже никого не будет. Пока к нам со всего Казахстана едут», - рассказала DW представившаяся Гульнарной сотрудница специального ЦОНа для граждан России в Алматы.

«ПЕРЕЖДАТЬ ТРЕВОЖНЫЕ ВРЕМЕНА»

Оставаться в приграничных с РФ городах Казахстана решаются далеко не все бегущие от мобилизации российские граждане. Судя по переписке в популярных чатах помощи жителям России - «Релокация в Казахстан» или «Россияне в Казахстане», где одновременно переписываются десятки тысяч человек, большинство российских релокантов решили переждать «тревожные времена» подальше от границы в крупных городах Казахстана, либо уехать в другие страны. Те, кто остаются в Казахстане, в основном едут в Астану, Караганду и Чимкент, где проще и жилье найти, и на работу устроиться. Но наиболее удобным городом называют Алматы.

«Алматы — это Питер и Сочи одновременно. Инфраструктура на высочайшем уровне. Цифровизация - что-то из будущего.

И все стараются помочь, когда узнают, что мы приехали из России. Сочувствуют нам. Везде отношение к нам как к людям. Даже в государственных организациях. У нас такое далеко не везде встретишь», - поделилась своими впечатлениями с DW Альбина Бондаренко, приехавшая вместе со своим мужем из Тюмени.

По ее словам, они очень боялись ехать в Казахстан, поскольку «в российских СМИ Казахстан в последнее время преподносился исключительно как русофобская страна». «Мы здесь с 25 сентября. Увиденное полностью перевернуло наше представление об этой замечательной стране и ее невероятно отзывчивых к чужой беде жителях. Теперь мы серьезно подумываем о гражданстве Казахстана», - заметила собеседница DW, добавив, что в настоящий момент она с мужем решает вопрос по долгосрочной аренде квартиры или дома.

САМАЯ БОЛЬШАЯ ПРОБЛЕМА — ЖИЛЬЕ

С жильем у приехавших в Казахстан российских граждан действительно очень сложно. Несмотря на то, что цены на жилье уже несколько упали, они остаются очень высокими. Воспользовавшись резко возросшим спросом, владельцы недвижимости по всей стране взвинтили цены на посуточную и помесечную аренду квартир и домов в 2-3 раза. Этот процесс затронул и интересы казахстанцев, снимающих жилье, которых попросили немедленно освободить жилые помещения, если они не

Центр обслуживания населения в Алматы

Волонтеры готовят еду для россиян, прибывших в Казахстан

Денис из Люберец

Россияне в Центре обслуживания населения в Алматы ожидают своей очереди

к разговору его коллеги Денис пока не предполагает оставаться в Казахстане. «Решили, что на правимся в Сербию. По моему убеждению, все страны бывшего СССР априори не являются благополучными. Мы видим, что произошло в России. Теперь все разумные люди решили отсюда уехать. Что будет потом в Казахстане, на который давят из Кремля, сказать трудно. Все очень тревожно», - поделился своим мнением с DW Владислав.

Поддержал его точку зрения и Денис, вместе с тем отметив, что ему очень понравились жители Казахстана. «Все здесь очень приветливые, очень позитивные. Могут просто так угостить. И никакой враждебности по отношению к жителям России. Хотя нам говорили о казахах совсем другое», - заметил Денис, решивший, что после того, как все успокоится, еще раз приехать для путешествия по всему Казахстану, который для него стал особой страной.

НЕДОВОЛЬСТВО ПРИЕХАВШИМИ В КАЗАХСТАН РОССИЯНАМИ

Обращает на себя внимание и еще один интересный момент. Сразу несколько приехавших в Казахстан россиян в беседе с DW выразили недоумение по поводу резкой реакции МИДа России на возвращение в Астану посла Украины в Казахстане Петра Врублевского. «Я теперь отчетливо понимаю, что в Кремле окончательно потеряли связь с окружающим миром. Предъявлять претензии к Казахстану, население которого в критический момент продемонстрировало максимальное дружелюбие к россиянам, значит, ничего не знать об этой стране. Это грубое вмешательство в дела суверенной страны», - сказал IT-специалист из Новосибирска по имени Ярослав. По его словам, после нескольких дней пребывания в Казахстане, где он ни разу не встретил даже враждебного взгляда, ему стало неприятно и решение клавишника из группы «БИ-2» Яна Николенко после концерта по возможности навсегда остаться в Алматы.

И все же приехавшие в Казахстан россияне постепенно начинают раздражать казахстанцев. Помимо претензий, связанных с арендой жилья, появилось недовольство поведением граждан России в торговых центрах, которые за наличные деньги «тележками скупают продукты питания». Но особенно жителей Казахстана возмущает, когда спасаются от мобилизации россияне в своих публикациях в Instagram и TikTok предъявляя претензии к помогающим им волонтерам или рассуждают о том, как бы выглядел Казахстан, если бы был в составе России. Считается, что таких блогеров-провокаторов надо немедленно депортировать из страны.

Анатолий ВАЙСКОПФ

готовы платить по новым ценам.

Впрочем, у прибывших в Казахстан жителей России часто тоже нет денег на аренду жилья по текущим ценам. По этой причине одни ночуют в ЦОНах, где власти специально обустроили спальные места в актовом зале и больших кабинетах. Другие пока остановились у случайных знакомых казахстанцев, которые без какой-либо оплаты временно приютили их у себя. Есть и такие, кто решил на проживание в хостелах, согласившись платить за койку по цене ранее сопоставимой со стоимостью номера в приличном отеле.

«Мы вначале в Атырау приехали. Хотели там остановиться. Но с нас за двухкомнатную квартиру запросили 500 тысяч тенге (1075 евро) в месяц. Решили уехать в Алматы. Здесь остановились в хостеле за 75 тысяч тенге (161 евро) в месяц с человека. Что тоже не дешево», - заметил в беседе с DW Владислав из Люберец, который приехал в Алматы вместе со всей своей командой автосервиса по ремонту мотоциклов. В то же время ни Владислав, ни присоединившийся

**2022 ЖЫЛ 20 ҚАРАША
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ПРЕЗИДЕНТІНІҢ САЙЛАУЫ**

ӘР АЗАМАТТЫҢ ДАУЫСЫ МАҢЫЗДЫ!

Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясы

**2022 ЖЫЛ 20 ҚАРАША
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ПРЕЗИДЕНТІНІҢ САЙЛАУЫ**

ӘР АЗАМАТТЫҢ ДАУЫСЫ МАҢЫЗДЫ!

Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясы

**САЙЛАУШЫЛАР ТІЗІМДЕРІНДЕГІ ӨЗІҢІЗ ТУРАЛЫ
ДЕРЕКТЕРДІ ҚАЛАЙ ТЕКСЕРУГЕ БОЛАДЫ**

Әрбір азамат өзі туралы деректерді тексеруге және тізімге енгізілмегені, дұрыс енгізілмегені немесе тізімнен шығарып тасталғаны, сондай-ақ деректерде жаңсақтық жіберілгені үшін шағымдануға құқылы

Азаматтардың тұрғылықты жері бойынша құрылған сайлау учаскелеріндегі сайлаушылар дауыс беру күніне он бес күн қалғанда сайлаушылар тізіміне олар туралы енгізілген деректердің дұрыстығымен таныса алады

Сайлаушылар тізіміне түзетулер енгізу немесе сайлаушылар тізіміне енгізу қажеттігі туралы өтініштерді сайлау комиссиясы өтініш келіп түскен күні қарайды.

Дұрыс шешім қабылданған жағдайда сайлау комиссиясы түзетуді немесе енгізілмеген сайлаушыны тізімге енгізуді дереу жүргізеді.

Мақұлданбаған жағдайда азаматқа дәлелді шешімнің көшірмесі кешіктірмей беріледі.

Шешімге сайлау комиссиясы орналасқан жердегі тиісті сотқа шағым жасауға болады, сот шағымды келіп түскен күні қарайды.

Бұл ретте құрылған сайлау учаскелерінде: әскери бөлімдерде,

демалыс үйлерінде, санаторийлерде, тұрақты емдеу-профилактикалық мекемелерде,

шалғайдағы және қатынасу қиын аудандарда, алыс мал шаруашылығы учаскелерінде,

тергеу изоляторлары мен уақытша ұстау изоляторларында,

Қазақстан Республикасының шет мемлекеттердегі шетелдік мекемелерінде

сайлаушылар тізімдермен дауыс беру күніне бес күн қалғанда таныса алады.

**КАК ПРОВЕРИТЬ СЕБЯ
В СПИСКАХ ИЗБИРАТЕЛЕЙ**

Каждый гражданин вправе проверить данные о себе и обжаловать невключение, неправильное включение или исключение из списка, а также допущенные неточности в данных

На избирательных участках, образованных по месту жительства граждан, избиратели могут за пятнадцать дней до дня голосования ознакомиться с правильностью внесенных о них данных в списки избирателей

Заявление о необходимости исправлений или включения в списки избирателей рассматривается избирательной комиссией в день его поступления.

В случае положительного решения исправление или включение в список производится избирательной комиссией немедленно.

В случае отклонения гражданину безотлагательно выдается копия мотивированного решения.

Решение можно обжаловать в суде по месту нахождения избирательной комиссии, который рассматривает жалобу в день её поступления.

При этом на избирательных участках, образованных: в воинских частях,

домах отдыха, санаториях, стационарных лечебно-профилактических учреждениях,

отдаленных и труднодоступных районах, на участках отгонного животноводства,

следственных изоляторах и изоляторах временного содержания,

при загранучреждениях Республики Казахстан в иностранных государствах

избиратели могут ознакомиться со списками за пять дней до дня голосования.

**2022 ЖЫЛ 20 ҚАРАША
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ПРЕЗИДЕНТІНІҢ САЙЛАУЫ
ӘР АЗАМАТТЫҢ ДАУЫСЫ МАҢЫЗДЫ!**

Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясы

**2022 ЖЫЛ 20 ҚАРАША
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ПРЕЗИДЕНТІНІҢ САЙЛАУЫ
ӘР АЗАМАТТЫҢ ДАУЫСЫ МАҢЫЗДЫ!**

Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясы

ДАУЫС БЕРУ ҚҰҚЫҒЫН БЕРЕТІН ЕСЕПТЕН ШЫҒАРУ КУӘЛІГІ

Қазақстан азаматтары сайлаушылар тізіміне тиісті сайлау учаскелерінің аумағындағы тұрғылықты жері бойынша енгізіледі.

Әр сайлаушы бір ғана тізімге ене алады.

Сайлаушы дауыс беру күні болу орнын ауыстырған жағдайда басқа сайлау учаскесінен дауыс беру құқығын беретін есептен шығару куәлігін ала алады, бірақ бір елдімекен шегінде ала алмайды.

Есептен шығару куәлігін жалпыға бірдей танысу үшін сайлаушылар тізімін ұсыну мен сайлау күні арасындағы кезеңде, яғни дауыс беру күніне дейін 15 күн ішінде алуға болады

Есептен шығару куәліктерін беру 19 қараша сағат он сегіз нөл нөлде тоқтатылады.

Дауыс беру кезінде сайлаушы өзі келген жердегі учаскеге есептен шығару куәлігін және жеке басын куәландыратын құжатты көрсетеді.

Учаскелік сайлау комиссиясы сайлаушыны сайлаушылардың тізіміне қосады және есептен шығару куәлігінің орнына дауыс беру бюллетенін береді.

ОТКРЕПИТЕЛЬНЫЕ УДОСТОВЕРЕНИЯ НА ПРАВО ГОЛОСОВАНИЯ

Граждане Казахстана включаются в списки избирателей по месту жительства на территории соответствующих избирательных участков.

Каждый избиратель может быть включен только в один список.

При перемене места пребывания избиратель может получить открепительное удостоверение для голосования на другом избирательном участке, но не в пределах одного населенного пункта.

Открепительное удостоверение можно получить только в период между представлением списков избирателей для всеобщего ознакомления и днем выборов, то есть в течение 15 дней до дня голосования

Выдача открепительных удостоверений прекращается 19 ноября в восемнадцать часов.

При голосовании избиратель предъявляет открепительное удостоверение и документ, удостоверяющий личность, на участке по месту его пребывания.

Участковая избирательная комиссия включает избирателя в список избирателей и выдает бюллетень для голосования взамен открепительного удостоверения.

**2022 ЖЫЛ 20 ҚАРАША
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ПРЕЗИДЕНТІНІҢ САЙЛАУЫ
ӘР АЗАМАТТЫҢ ДАУЫСЫ МАҢЫЗДЫ!**

Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясы

**2022 ЖЫЛ 20 ҚАРАША
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ПРЕЗИДЕНТІНІҢ САЙЛАУЫ
ӘР АЗАМАТТЫҢ ДАУЫСЫ МАҢЫЗДЫ!**

Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясы

ШЕТЕЛДЕ ДАУЫС БЕРУ

Шет мемлекеттердегі Қазақстан Республикасының өкілдіктері жанындағы сайлау учаскелері бойынша сайлаушылар тізіміне енгізілетін азаматтар:

- шет мемлекетте тұратын немесе ұзақ мерзімді шетелдік іссапарда жүрген
- жеке шақыру бойынша келген
- қызметтік, іскерлік және туристік сапарға келген.

Оларда ҚР азаматы деген жарамды паспорты болған жағдайда.

Шет мемлекеттердегі Қазақстан Республикасының өкілдіктері жанындағы сайлау учаскелерінің тізімімен сайттарда танысуға болады:

**[www.gov.kz/memleket/
entities/mfa](http://www.gov.kz/memleket/entities/mfa)**
www.election.gov.kz

Қазақстан Республикасы
Орталық сайлау комиссиясы

ГОЛОСОВАНИЕ ЗА РУБЕЖОМ

Избирательные участки при представительствах Республики Казахстан в иностранных государствах в списки избирателей включаются все граждане:

- проживающие или находящиеся в заграничной командировке
- прибывшие по частным приглашениям
- прибывшие в служебные, деловые и туристические поездки.

При наличии у них действительного паспорта гражданина РК.

Со списком избирательных участков при представительствах Республики Казахстан в иностранных государствах можно ознакомиться на сайтах: www.gov.kz/memleket/entities/mfa и www.election.gov.kz.

**[www.gov.kz/memleket/
entities/mfa](http://www.gov.kz/memleket/entities/mfa)**
www.election.gov.kz

Центральная избирательная комиссия
Республики Казахстан

ҚАЗАҚ ПОЭЗИЯСЫНЫҢ ЖЕЗКИГІ

Қыздар университетінде Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, көрнекті ақын, аудармашы әрі қайраткер тұлға Кәкімбек Салықовтың 90 жылдығына арналған «Қазақ поэзиясының жезкигі» атты әдеби-музыкалық, тәлімдік кеш өтті.

Жиынды оқу орнының Академиялық мәселелер жөніндегі проректоры Еркін Нұрсатқазы құттықтау сөзбен маңызына тоқталды. Кеш барысында Филология институтының студенттері ақын жырларынан үзінділер оқыды. Ал Мәдени тыңғу жұмысы мамандығының студенттері ақынның халық арасына кең тараған «Бір ауыз сөз», «Жезкиік» сынды әндерін мәніне келтіре шебер орындады.

Кеш қонақтарының қатарына Қазақстан Жазушылар, Журналистер және Композиторлар одағынан белгілі ақын, жазушы, композиторлар шақырылып, ақынның өзіндік қолтаңбасына, нәзік лирикасына, сонеттер шоғырына, аудармаларына кеңінен тоқталды.

ҚР Мәдениет қайраткері, Қазақстан Жазушылар одағының одағының мүшесі, бірнеше

прозалық және аударма еңбектердің авторы Құлтөлеу Мұқаш естеліктерімен бөлісе келіп, 2021 жылы жарық көрген Александр Бектің «Волоколамск тас жолы» кітабының қазақ тіліне аударылу тарихын баяндады. Сондай-ақ Қазақстан Жазушылар одағының мүшесі, ҚР Мәдениет қайраткері, бірнеше жыр жинақтары мен публицистикалық еңбек авторы, ақын Төреғали Тәшенов жастарды тартымды жырларымен сусындатса, Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері, күйші,

композитор Шәміл Әбілтайев Кәкімбек Салықовтың сөзіне жазылған өзінің «Аңсау» әнін, Президентіміз Қасым-Жомарт Кемелұлының үш жүздің басын қосып, ұлы жиын өткізген қазақтың қасиетті мекеніне арнаған «Ұлытау» күйі мен көрермендердің сұрауы бойынша Абылдың күйі «Абылды» орындады.

Әдеби кештің модераторы, профессор Ләззат Махайқызы университеттің ғылыми кітапханасына құнды кітаптарын сыйға

тартқан ақын-жазушыларға, кеш қонақтарына жастармен тағылымды ойларымен бөліскені үшін ризашылығын білдіре отырып, еліне, Отанына қалтқысыз қызмет еткен, өмірі өнегелі, еңбектері елеулі, тағылымдық мәні терең шығармалары бар әдебиет, мәдениет қайраткерлерімен кездесулер жалғаса беретіндігін еске салды.

Акерке МӘДІБЕК,
3-курс студенті
Алматы

Құттықтаймыз!

Ақ маңдайың жарқырай берсін!

Туған күнің құтты болсын, ақмаңдай қарындасым Қынаштай!

Төл Мерекен мол Берекеге айналсын! Шаңырақта шаттық пен шапағат шалқи берсін! Осылай өзін жарық дүние есігін ашқан қоңыр күздің мәуелі күніндей жемісті, көңілің келісті, өмірің жеңісті бола берсін!

Жеті ұлдың ортасында жарқырап өскен сені елуге толды дегенде баяғы мектеп бітіргенінде, ауылда мұғалім болып жүрген мен сені Жетісайға жетелеп ертіп барғаным еске түсе береді.

Енді міне ұл-қызың жұлдызына айналған отбасылы анасың, асыл жарсың! Аллаға шүкір дейік!

Нұрлан екеуің қол ұстасып, жүздерің жарқын күйде Жүзге жете беріңдер! Тұңғыштарың арайлы Арай қызды құтты орнына қондырдыңдар. Енді Олжастай оғланның қызығын көре беріңдер!

Ақ маңдайың жарқырап, алдыңнан әрдайым Ақ жол ашыла бергей!!!

Алла жар болып, Жұлдыздарың жарқырай берсін!

*Алла қолдап, бола берсін сәтті күн,
Жақсылыққа арналсын тек бар күшің,
Шаңырақта шапағат пен шаттығың,
Шардараның теңізінде шалқысын!*

*Қарындасым, ақылыңа сай көрік,
Арайланып ата берсін таң дәйім.*

*Қазақ қызы деген атқа сай болып,
Жарқырасын дәйім аппақ маңдайың!*

**Құрметпен,
Иса-Жарылқасын әулеті атынан
аға-жеңген Қазыбек -Жәннат**

ҚАЗАҚТЫҢ МҰҢЫ МЕН ШЫНДЫҚТЫҢ ЖЫРЫ - «ҚАЗАҚ ҮНІ» ГАЗЕТІНЕ ЖАЗЫЛЫҢЫЗДАР!

ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ – 65380
«Қазпошта» арқылы жазылу бағасы:

1 ай	қала	429,24	3 ай	қала	1287,72	6 ай	қала	2575,44	12 ай	қала	5150,88
1 ай	ауыл/аудан	447,86	3 ай	ауыл/аудан	1343,58	6 ай	ауыл/аудан	2687,16	12 ай	ауыл/аудан	5374,32

Меншік иесі:
«Қазақ үні» ЖШС
ҚАЗАҚ ҮНІ
Президент –
Қаныш ЖАРЫЛҚАСЫН

Бас редактор –
Құлтөлеу МҰҚАШ

Бас редактордың бірінші орынбасары –
Зейнолла АБАЖАН

Qazaquni.kz ақпарат агенттігінің
Бас редакторы –
Азамат ТАСҚАРАУЛЫ

Жауапты хатшы –
Гүлмира САДЫҚ

БӨЛІМ РЕДАКТОРЛАРЫ:
Дастан ЕЛДЕС (орыс редакциясы)

Нұржан АСАН (көркемдеуші)

АЙМАҚТАҒЫ ТІЛШІЛЕР:

Астана тілшілер қосыны:

Азамат ТАСҚАРАУЛЫ
(8-702-931-89-86)

Ақмола облысы:

Бақыт СМАҒҰЛ (8-701-626-77-66)

Арқалық қаласы:

Нұрсұлтан НҰРМАН
(8-702-688-84-87)

Алматы облысы:

Мәди ИСЛАМ (8-775-119-12-13)

Жезқазған қаласы:

Жанат АСАНҚАЛИ
(8-702-384-12-00, 8-707-261-20-98)

Қарағанды облысы:

Ахметқали ХАЛЕНОВ (8-701-450-30-18)

Қостанай облысы:

Телен РАМАЗАНҰЛЫ (8-701-174-06-70)

Семей қаласы:

Рахат АЛТАЙ
(8-775-998-15-39)

Түркістан облысы:

Әбдіғәппар АЙДАР
(8-702-475-75-66, 8-771-390-73-75)
Асылхан ӘЛІ (8-701-626-88-32)

Түркістан қаласы:

Әтіргүл ТӘШИМ (8-702-489-47-23)

Тарату бөлімі:

Астанада:
Жасулан ИСА
(8-776-120-19-72)

Шымкентте:

Мүтән ИСМАЙЛЫ
(8-701-692-1340),

Астанада «Алты Алаш»

дүңгіршіктерінде сатылады
(8-701-572-88-47)

Газет ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігінде 19. 12. 2012 жылы тіркелген.
Күәлік №13976-Г (Алғашқы күәлік №1270-Г, 01. 08. 2000 жыл).

Автордың пікірі мен редакция көзқарасы сәйкес келе бермейтінін ескертеміз. Қолжазбалар өңделеді және қайтарылмайды.

Жарнама мәтініне жарнама беруші жауап береді.

Газеттен көшіріліп басылса, сілтеме жасалуы шарт.

Газетте «Қазақпараттың» материалдары пайдаланылды.

Газет «Қазақ үні» компьютер орталығында беттелді

АЙЛЫҚ ТАРАЛЫМЫ – 60 400

ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ – 65380

Редакцияның мекен-жайы:

050006, Алматы қаласы, Қалқаман-3 ықшамауданы, С. Сейітов көшесі, 11 үй

Байланыс телефоны:

8 (727) 398-57-31

E-mail: qazaquni2000@gmail.com

www.qazaquni.kz

Кезекші редактор –

Гүлмира САДЫҚ

ТОО «Қазақ үні»
БИН 000540006784
ИИК КZ50856000000385541
АГФ АО «БанкЦентрКредит»
г. Алматы, БИК КСЖКЗКХ, Кбе 17
Газет «Алматы-Болашақ» баспаханасында
басылды. Алматы қ., С. Мұқанов к., 223 б.
Көлемі: 6 баспа табақ

Ⓐ – материалдың жариялану ақысы төленген